

Teoretické prístupy ku komunálnej politike

II.

(sociologické prístupy)

Stanislav Konečný

Inštitút pre verejnú správu, Bratislava

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá možnými vplyvmi vybraných prúdov sociologického skúmania na profilovanie teórie komunálnej politiky. Ide predovšetkým o analýzu dvoch smerov sociologického výskumu. Prvý sa najvýraznejšie profiluje v posttónniesovskej tradícii sociológie sídelných štruktúr – sociológie mesta a sociológie vidieka, sociológie urbanizmu, sociológie dediny atď. Druhý má podobu teórie sociálneho kapitálu. Oba tieto prúdy vyúsťujú do sociologickej koncepcie komunity ako sídelného spoločenstva, so špecifickou modifikáciou v mestskom prostredí, ktorá zároveň tvorí základ sociálnej dimenzie komunálnej politiky.

Kľúčové slová: komunita, sídelné spoločenstvo, sociológia mesta, sociológia vidieka, sociálny kapitál, mesto, vidiek, komunálna politika

Úvod

Formovanie teórie komunálnej politiky znamená predovšetkým preskúmanie jej troch hlavných dimenzií – sociálnej, priestorovej a ekonomickej – a následne právnych, politických a organizačných nástrojov, ktorými sa sociálna, priestorová a ekonomická identita obce realizuje.

Východiskom sociálnej dimenzie je jednoduchý fakt, že musí existovať určitý minimálny počet ľudí, ktorí spoločné sídlenie, ktorým je obec, naplnia reálnym obsahom – sociálnymi vzťahmi. Aj náš zákon o obecnom zriadení č. 369/1990 Zb. charakterizuje obec ako samostatný územný a správny celok, ktorý združuje osoby s trvalým pobytom na jeho území. Zákon už v prvom odseku § 1 uvádza, že obec združuje osoby, ktoré majú na jej území trvalý pobyt a v nasledujúcom druhom odseku veľmi dôležitú formuláciu: „*Základnou úlohou obce pri výkone samosprávy je starostlivosť o všestranný rozvoj jej územia a o potreby jej obyvateľov*“.

Takto chápané „obyvateľstvo“ by sme mohli považovať aj za agregát, ktorý je sociologicky definovaný ako množina osôb. spojených fyzickou či geografickou blízkosťou, medzi ktorými však nedochádza k interakcii, takže netvorí sociálnu skupinu, spoločenstvo. So sociálnou dimenziou sa v našej legislatíve, týkajúcej sa tejto témy, stretávame len v značne redukovanej podobe – vo formuláciách, týkajúcich sa osôb, obyvateľov, obyvateľstva obce, mesta. Obyvateľstvo obce je niekedy rozlišované podľa svojich rôznych znakov, najmä štatistických (vek, vzdelanie, pohlavie...), niekedy sociálnych (rodinný stav...). Základné demografické údaje o spoločne sídlivých ľuďoch sú základnými faktami, z ktorých musíme vychádzať pri analýze tejto dimenzie. Napokon – samotný počet spoločne sídlivých ľudí je považovaný za dôležité kritérium prinajmenšom pri rozlišovaní základných typov tohto sídlenia – pri rozlišovaní mestského a vidieckeho typu osídlenia. Smerodajnejším kritériom je však už hustota obyvateľstva, ale svoj význam majú aj údaje o ďalších demografických charakteristikách.

Väčšina týchto členení však poskytuje len veľmi nepresný obraz o záujmoch obyvateľstva: nie všetci mladí chcú klub mládeže, nie všetci starí klub dôchodcov atď. Lepšie to pochopíme, keď spoznáme party, kamarátske skupiny, krúžky, partie, susedstvá, rodinné klany, spolky, občianske združenia, športové kluby a kultúrne zoskupenia. politické organizácie a cirkevné skupiny, minoritné štruktúry a rôzne iné zoskupenia, z ktorých sa obyvateľstvo obce skladá. Ich záujmy a spôsob akým si ich uplatňujú, ako medzi sebou komunikujú a spolupracujú alebo nespupracujú – to všetka vytvára sociálnu dimenziu komunálnej politiky. V podmienkach spoločného sídlenia však dochádza k celému radu interakcií a k vzniku sociálnych vzťahov, k premene agregátu na skupinu, na spoločenstvo. „*Vzájomnú integritu spoločenstva obce umocňuje spolupráca a previazanosť najdôležitejších sídelnotvorných inštitúcií, ako bola v tom čase cirkev a škola, ktorá s cirkvou úzko spolupracovala... Z popisu života v obci je udivujúca bohatá spolková činnosť, ktorá veľmi pozitívne pôsobí na integritu a klímu v obci. Napríklad v obci Horné Jasenie, ktorá mala v r. 1930 351 obyvateľov, pracovali štyri rôzne spolky...*“ – charakterizuje tzv. integrálnu dedinu M. Strussová (1994, s.185).

Obyvateľstvo obce, sformované v súlade so svojimi záujmami do sociálnych sietí a sociálnych skupín, vtláča zreteľnú charakteristiku celej sociálnej dimenzii komunálnej politiky v danej obci. Obec sa v dôsledku týchto svojich vnútorných charakteristík môže javiť ako otvorená (viď známy Putnamom uvádzaný príklad stredovekej Florencie, ktorá prijala do

radov svojich občanov každého, kto mohol prispieť k jej rozkvetu a neobávala sa, že bude konkurenciou pre miestnych tvorcov) alebo ako uzavretá (viď príklady obcí aj u nás, kde sa obyvateľstvo – niekedy aj petíciami a pod. – bráni príchodu investorov, pretože by to zmenilo ich doterajší spôsob života a pod.).

Sociálnej dimenzii komunálnej politiky sa pritom len postupne dostáva uznania a rovnocenného vnímania s dimenziou priestorovou a ekonomickou. Preto dnes už prestáva byť vzácnosťou, že investor pred vstupom do územia, do lokality, si nechá urobiť nielen analýzu priestorovú (dostupnosť a kapacita dopravných spojení a ďalšej infraštruktúry a pod.) a ekonomickú (obsadenosť trhu, kúpyschopnosť obyvateľstva a pod.), ale aj sociálnu nad rámec tradičného zisťovania početnosti a kvalifikácie voľných pracovných síl. Tieto tzv. analýzy sociálneho kapitálu majú dnes už mnohé mestá vo svete.

Pri doterajšej absencii nielen celkovej teórie komunálnej politiky, ale aj jej sociálnej dimenzie je potrebné maximálne využiť relevantné zdroje poznania, nahromadené rôznymi vednými disciplínami. Pre sociálnu dimenziu komunálnej politiky je takýmto prirodzeným zdrojom relevantných poznatkov predovšetkým sociológia, resp. celý rad sociologických odvetvových disciplín.

Sociológia sa tejto problematike zmocňovala akoby v troch vrstvách, nadväzujúcich na seba historicky ale najmä obsahovo. Základnú vrstvu predstavuje sociologické skúmanie ľudských sídiel, ktoré prešlo svojim rozmachom najmä v prvej polovici minulého storočia v podobe rozvoja sociológie mesta a komunitných štúdií – skúmanie sa týkalo priestoru, naplneného sociálnymi vzťahmi a procesmi. Druhá vrstva, vychádzajúca z ešte starších koreňov sociologických tradícií 19. storočia, sa zmocňovala sídelnej komunity ako sociálnej štruktúry v priestore obce či mesta, už paralelne s predchádzajúcou vrstvou ale s presahom aj do druhej polovice minulého storočia. Napokon tretia vrstva – teória sociálnych sietí a sociálneho kapitálu, takisto so starými koreňmi, sa napokon sformovala až v posledných dvoch desaťročiach minulého storočia, aby ešte detailnejšie ako predchádzajúce rozkryla charakter sociálnych sietí (aj) v sídelnej komunite a odhalila význam sociálneho kapitálu obce či mesta, s priamym vyústením do paradigiem komunálnej politiky.

1. Ľudské sídla

Sociologickými aspektami komunálnej politiky, otázkami fungovania a vývoja sídiel ako priestorovo oddelených zoskupení ľudských obydlií, spojených s koncentráciou ľudských činností a špecifickou komunitou sa zaoberá už tradične *sociológia ľudských sídiel*¹ (Heřmanová 1996) alebo tiež *priestorovo orientovaná sociológia* (Moravčíková, Kučírková 2007), resp. v ich rámci sociológia mesta, sociológia vidieka, sociológia urbanizmu (a

¹ Sídlom je považované za základný prvok každého ľudského osídlenia: tvorí ho trvale alebo sezónne obývaná priestorovo-samostatná a teritoriálne (územne) ucelená skupina sídelných jednotiek so všetkými podmienkami a zariadeniami pre prácu a život ľudí (Moravčíková – Kučírková 2007, s.42).

architektúry), prípadne sociológia bývania, sociológia obytného prostredia, sociológia sídelných migrácií atď. Rovnaký alebo podobný obsah sa niekedy skrýva aj pod názvami priestorovo orientovaná sociológia, socio-priestorové analýzy, sociológia priestorového plánovania sociálna ekológia atď. Okrem očividného terminologického chaosu, keď sa rôzne z týchto názvov viac či menej prekrývajú a niekedy sú priam duplicitné, chýba tu aj akési všeobecné hierarchizovanie týchto prístupov k skúmaniu sociálnych javov z hľadiska ich priestorových charakteristík, resp. v priestorovom kontexte. Navyše, samotný priestor má tiež svoju hierarchiu, takže z nášho hľadiska je zaujímavé to, čo sociológia doposiaľ povedala o sociálnych javoch, viazucich sa na priestor ľudského sídelného spoločenstva – mesta, obce a ich rámca.

Usporiadať tieto vzťahy a zaradiť túto problematiku do systému sociológie sa pokúsil napríklad už Inocenc Arnošt Bláha (1968), členiac sociológiu na sociológiu všeobecnú a špeciálnu a v rámci špeciálnej sociológie rozlišujúc sociálnu skladbu v priereze vertikálnom a horizontálnom: pri horizontálnom pohľade uplatňuje rozlišovací princíp funkcionálny (sociológia vedy, umenia, rodiny, náboženstva atď.) a princíp geografický, kam zaraďuje sociológiu vidieka a sociológiu mesta.

V súvislosti s touto problematikou sa prakticky žiadna významnejšia práca neobide aspoň bez krátkeho pripomenutia prínosu Ferdinanda *Tönniesa* (1855–1936), ktorý rozlišoval dva typy sociálneho združovania:

- spoločenstvo² (nem. *Gemeinschaft*, angl. *community*, franc. *communauté*, rus. *сообщество*, poľ. *wspólnota*), ktoré vzniká prirodzeným spôsobom, je založené na pocite spolupatričnosti a na porozumení, ktoré je automatické a nespochybňované; základom väzieb v pospolitosti je bytostná (prirodzená, organická) vôľa (*Wesenwille*, *essential will*), prostredníctvom ktorej koná v človeku príroda a ktorá vyplýva z hĺbky ľudskej prirodzenosti a človek sa jej nemôže ubrániť. Historicky sa sformovali tri typy pospolitosti, založené na príbuzenstve, susedstve a priateľstve. Vo vývoji formujúcich sa systémov verejnej správy nadobudli zásadný význam najmä pospolitosti založené na susedstve: blízkosť usadlostí, spoločné pozemky alebo aspoň ich spoločné hranice vytvárali a vytvárajú početné príležitosti ku stykom, ku kontaktom, vedú k tomu, že ľudia si na seba zvykajú, poznajú sa súkromne, dôverne, vzájomne spolupracujú, formujú sa ich spoločné záujmy;

- spoločnosť (nem. *Gesellschaft*, angl. *society*, franc. *société*, rus. *общество*, poľ. *społeczeństwo*), ktorá je výsledkom koordinácie medzi jednotlivcami, ktorých spája racionálny účel, je teda založená na inštrumentálnych cieľoch (akciová spoločnosť, štát, ale aj veľkomesto) a na konsenze, ktorý treba najprv dosiahnuť a potom cieľavedome udržiavať; v spoločnosti teda pôsobí arbitrálna (slobodná) vôľa (*Kürwille*, *arbitrary will*), ktorá nie je determinovaná prírodou, ale je výsledkom samostatného myslenia, kalkulácie o dosiahnutí vonkajších cieľov.

² Variantne a synonymicky tiež komunita, pospolitost.

S určitým zjednodušením sa niekedy uvádza, že spoločenstvo je založené na vzťahoch emócií a sympatií, ktoré sa rozvíjajú v rodinnom, priateľskom a susedskom spolunažívaní, kde prevláda neformálna ale pritom silná sociálna kontrola, zatiaľ čo spoločnosť je založená na neosobných, formálnych vzťahoch s racionálnym základom (Petriková, Kusý 1999).

Iní autori (ako uvádza napr. Butler 1976, s.265) pripisujú obom pojmom celý rad ďalších analytických charakteristík, napríklad:

<p style="text-align: center;">MORÁLNA KOMUNITA GEMEINSCHAFT</p>	<p style="text-align: center;">MASOVÁ SPOLOČNOSŤ GESELLSCHAFT</p>
<p>IDENTIFIKÁCIA Členovia komunity majú hlboký pocit spolupatričnosti ku kľúčovým, mienkotvorným skupinám</p>	<p>ODCUDZENIE Členovia spoločnosti majú hlboký pocit izolácie od mienkotvorných skupinových asociácií</p>
<p>MORÁLNA JEDNOTA Členovia komunity majú zmysel pre sledovanie spoločných cieľov a cítia stotožnenie s ostatnými členmi komunity</p>	<p>MORÁLNA FRAGMENTÁCIA Členovia spoločnosti majú pocit sledovania nesúrodých cieľov a nepocitujú zmysel pre stotožnenie sa s ostatnými členmi spoločnosti</p>
<p>ZAANGAŽOVANOSŤ Členovia komunity sú pohrúžení v rôznych skupinách a majú aj neprekonateľnú potrebu angažovať sa v týchto skupinách</p>	<p>NEANGAŽOVANOSŤ Členovia spoločnosti nie sú začlenení v mienkotvorných skupinách a nepocitujú potrebu angažovať sa v kolektívnych aktivitách rôznych skupín</p>
<p>INTEGROVANOSŤ Členovia komunity sa navzájom považujú za integrované osobnosti, ktoré majú samé osebe vlastný význam a hodnotu</p>	<p>SEGMENTÁCIA Členovia spoločnosti sa navzájom považujú za prostriedok k dosiahnutiu cieľa a nepripisujú jednotlivcovi osobitnú vnútornú hodnotu alebo význam</p>

Oba tieto pojmy sa veľmi často stavajú do vzájomného protikladu. Sú to však tzv. ideálne typy a v praxi je ťažké rozhodnúť o hranici medzi pospolitosťou a spoločnosťou. Louis Wirth (2005, s.42), k tomu napísal: „Žiaľ, tieto dva ideálno-typové aspekty ľudského sociálneho života sa príčasto zamieňali s konkrétnymi realiami. V dôsledku toho sa nedarilo jasne vidieť, že všetky spoločenstvá sú zároveň spoločnosťami a všetky ľudské spoločnosti obsahujú v sebe minimálne niektoré charakteristiky spoločností“. Pojmy Gesellschaft

a Gemeinschaft nemožno stotožňovať ani s pojmami vidiek a mesto (Bertrand – Wierzbicki 1970: 54) a aj súčasná americká sociológia mesta na základe početných empirických výskumov konštatuje, že „hoci celkový sociálny poriadok mesta kladie väčší dôraz na charakteristiky *gesellschaft* a hoci dedina sa viac blíži k charakteristikám *gemeinschaft*, nie je korektné zovšeobecňovať, že *gemeinschaft* a *gesellschaft* existujú v absolútnom, konkrétnom zmysle“ (Spates, Macionis 1987, s.120).

Na pozadí vzťahu Gemeinschaft a Gesellschaft sa teda často hľadal aj vzťah mesta a dediny³ (hoci najmä stotožňovanie Gesellschaft s mestom nebolo možné považovať za korektné). Aj tento vzťah sa historicky interpretoval rôzne (porovnaj Moravčíková, Kučirková 2007, ss.27–29).

³ Tento vzťah môže pritom vychádzať z celého radu rozdielov, napríklad:

Vidiek	Mesto
Deti môžu byť svedkami plodenia, rodenia a zabíjania domácich zvierat	Deti majú kontakt nanajvýš s mäsom úžitkových zvierat a so živými domácimi miláčikmi
Deti môžu byť doma výnimočne svedkami pôrodu, častejšie umierania	Pôrod a umieranie sa takmer vždy odohráva v inštitúcii
Príroda ako živiteľka a hrozba	Príroda ako rekreačná kulisa a ako zdroj nepohodlia
Deti poznajú pôvod väčšina jedál a náročnosť ich vytvorenia a prípravy	Pôvod a príprava jedál sú deťom dlho neznáme
Najbližší ľudia sú zo širšej rodiny a susedia	Najbližší ľudia sú z nukleárnej rodiny a známi
Od detstva znalosť kladov i záporov časti profesií miestnych ľudí vrátane rodičov	Deti nepoznajú zblízka väčšinou ani profesie svojich rodičov
Profesie nie sú presne ohraničené a všetci sa môžu vzájomne zastupovať	Tendencie ku stále väčšej špecializácii
Denný rytmus určený striedaním svetla a tmy	Deň a noc relativizované umelým svetlom
Kozmobiologický rok	Kalendárny rok
Preddejiný cyklický čas	Otvorený čas dejín, ktoré majú smer
Slávenie spoločných sviatkov v spoločenstve	Slávenie oficiálnych sviatkov v mase, rodinných v nukleárnej rodine
Všetci v mieste sa poznajú	Sieť známostí založená na náhode a voľbe
Spolupracovníci sú väčšinou aj susedia	Nepatrný prienik spolupracovníkov a susedov
Predpeňažné platidlá viazané na lokalitu, ktorá ich produkuje	Peniaze viazané na štát, ktorý ich garantuje
Naturálna výmena darov a služieb	Stále viac vecí a aktivít je za peniaze
Najvyššou sociálnou hodnotou je udržiavanie tradície	Najvyššou sociálnou hodnotou je zvládanie zmeny
Takmer bez fyzického kontaktu s cudzími ľuďmi	Kontakt viac s cudzími ako s vlastnými
Pohyby po obci odniekiaľ niekam – všetci uhádnu ciele	Náhodná prechádzka s manifestovanými skrytými cieľmi
Nárečie viazané na miesto	Národný jazyk a slang viazaný na sociálne vrstvy a profesie
Sťahovanie len pod katastrofickým tlakom alebo kolonizáciou	Sťahovanie ako hľadanie výhod
Prevažne sebestačné miestne spoločenstvo	Väzby s okolím prevažujú nad vnútornými
Prevažne sebestačná rodina	Tendencia vyčleňovať z rodiny stále viac funkcií
Dom sa stavia v spoločnom rituáli	Byt budujú profesionáli
Práca je súčasťou spoločného rituálu	Práca sa zdôvodňuje účelom
Posvätné je viazané na miesto	Posvätné je jednou z inštitúcií
Základnou sociálnou štruktúrou je pokrvné spoločenstvo	Základnou sociálnou štruktúrou je ostro vymedzená skupina
Zdrojom legitimity je mýtický príbeh	Konkurujú si obmedzené zdroje legitimity ako pomazanie, pôvod, moc, majetok, vzdelanie a pod.

Prameň: Blažek 1998

- mesto a vidiek boli považované za protikladné, či priam vzájomne si protirečiacie a vývoj mal smerovať k zániku jednej z týchto foriem (viď interpretácie u časti marxistov),
- mesto a vidiek boli považované za dichotómiu (kde sa hranica medzi mestom a dedinou určovala najčastejšie kvantitatívnymi parametrami počtu obyvateľstva prípadne jeho hustoty), ktorá má trvalý charakter,
- mesto a vidiek boli vnímané ako kontinuum, na ktorom prebieha „zblížovanie“, zmenšovanie rozdielov, najmä v prospech mestského modelu,
- mesto a vidiek boli považované za entity navzájom nezávislé, jednako však existujúce vo vzájomných vzťahoch a najmä ovplyvňované spoločne procesmi celospoločenských zmien,
- mesto a vidiek boli považované za jednotky vzájomne splývajúce, prelínajúce sa, s vysokou mierou vzájomnej dennej (kyvadlovej) pracovnej migrácie a pod. (koncept rurbanizácie),
- mesto a vidiek boli považované za entity komplementárne, fungujúce vo vzťahoch vzájomnej divergencie a konvergencie, vzájomnej sociálnej výmeny, v ktorej sa formujú aj prirodzené regióny.

J. Musil zhrnul rozdiely medzi skladbou mestského a vidieckeho obyvateľstva do týchto bodov (1967, ss.94–107)

- hustota obyvateľstva: mestské oblasti majú obyčajne vysokú hustotu obyvateľstva a s rastúcou veľkosťou mesta sa táto hustota zväčšuje;
- maskulinita obyvateľstva: vo väčšine európskych miest je silnejšia zložka ženského obyvateľstva;
- vekové zloženie obyvateľstva: vo väčšine európskych a svetových miest je menej detí ako na vidieku a naopak – viac ľudí v ekonomicky aktívnom veku;
- rodinný stav: v európskych a severoamerických mestách je viacej slobodných (a aj viac rozvedených) mužov a žien ako v menších mestách a na vidieku;
- domácnosti: v mestách sú menšie, menej početné;
- ekonomická štruktúra obyvateľstva: v mestách menej obyvateľstva zamestnaného v poľnohospodárstve – a naopak: viac obyvateľstva v priemysle a v službách;
- vzdelanie: vyššia koncentrácia vzdelanejšieho obyvateľstva v mestách;
- príjmy: vyššie príjmy mestského obyvateľstva.

Aj keď ide o klasifikáciu, ktorej ostrosť sa v priebehu uplynulých 40 rokov od jej vzniku zmiernila, v zásade tieto rozdiely ešte možno identifikovať aj v súčasnosti.

D. Moravčíková a D. Kučirková (2007, ss.32–34) usporiadali párovo celý rad znakov vidieckych a mestských sídiel nasledovne:

Znak	vidiecke sídla	mestské sídla
prostredie	prevažne prírodné, priamy styk s prírodou, zo sociálneho hľadiska homogénne	prevažne umelé, izolácia od prírody, zo sociálneho hľadiska heterogénne
osídlenie	decentralizované, tvorené jednotlivými obcami rôznych veľkostných kategórií (do 5000 obyv.) s nízkou hustotou obyvateľstva (do 100 obyv./km ²)	centralizované, forma aglomerátov veľkosti nad 5000 obyv. s vysokou hustotou obyvateľstva (nad 100 obyv./km ²)
vybavenosť	nekompletná a nedostatočná infraštruktúra	kompletná, dostatočná a početná infraštruktúra
bývanie	prevažuje osobné vlastníctvo, poľnohospodárske usadlosti, rodinné domy, v porovnaní s mestom nižšia vybavenosť	prevažuje nájom a bývanie v sídelných blokoch a bytoch, v porovnaní s vidiekom vyššia vybavenosť
skupinová štruktúra	jednoduchšia, menej početná, prevládajú neformálne skupiny	zložitejšia, oveľa početnejšia, prevládajú formálne, resp. sekundárne skupiny
sociálny status	pôsobí hlavne pripísaný a vrozený	viac pôsobí získaný
sociálne roly	ich výkon je orientovaný väčšinou dovnútra spoločenstva a na zachovanie jeho existencie, sú charakteristické dodržiavaním tradičného konzervatívneho správania, čo súvisí s obtiažnym zavádzaním a prehrávaním nových rolí	ich výkon je orientovaný väčšinou von zo spoločenstva a nie existenčne, sú typické modernizmom, radikalizmom, čo znamená aj väčšiu alternatívnosť možného výkonu rolí a ľahké zavádzanie i preberanie nových rolí
sociálna stratifikácia	pomerne pevná a málo pohyblivá	priepustnejšia a pohyblivejšia ako na vidieku
sociálna mobilita	málo intenzívna, migrácia smerom do mesta, úzke okruhy výberu partnerov	intenzívna v horizontálnom i vertikálnom smere, prúdy migrácie sú rôznorodé, široké okruhy výberu partnerov
sociálne kontakty	skôr priame, málo početné, osobné, neformálne a trvalé, lokálne obmedzené (príbuzenské, susedské)	skôr nepriame, neosobné, formálnejšie, povrchnejšie a kratšieho trvania, ale početnejšie a rozprestretejšie

sociálne inštitúcie	význam neformálnych skupín (napr. rodiny, rodu)	význam formálnych zoskupení (napr. hospodárstva, štátu)
autority	cirkev, dedičná moc, predkovia, vek	racionálne inštitúcie, byrokracia, veda
sociálne normy	prevažuje zvykové a tradíciou normované správanie	prevažujú zmluvy a zákony
solidarita	mechanická, ktorá spočíva v súdržnosti na základe neformálnych vzťahov	organická, ktorá je založená na vzájomnej potrebe služieb

Aj ďalší z veľkých autorov všeobecnej sociológie sa vo svojich prácach dotkli problematiky vidieckeho a mestského spoločenstva, napr. Emile *Durkheim* (solidarita mechanická, reprezentovaná tradičným spoločenstvom a tvorená navzájom si podobnými jednotkami a charakteristická jednotou hodnôt, absenciou deľby práce, homogenitou, významom viery, tradicionalitou a pod. verus solidarita organická, reprezentovaná najmä priemyselným spoločenstvom, tvorená navzájom odlišnými a vzájomne sa dopĺňajúcimi jednotkami, charakteristická diferenciaciou hodnôt, výraznou deľbou práce, individualizmom, poklesom významu viery a pod.). Problematikou mesta sa monograficky zaoberal aj Werner *Sombart* (závislosť mesta na nadvýrobe poľnohospodárskeho vidieka), Georg *Simmel* (deľba práce a peňažný styk ako znaky veľkomesta, ale aj jeho sociálna geometria: počet ľudí vplýva na charakter ich interakcií), Max *Weber* (význam správnej autonómie stredovekých európskych miest, mesto a trh), v rámci klasifikácie troch hlavných typov ľudských kolektív zahŕňa Talcott *Parsons* lokálne komunity spolu s príbuzenskými a etnickými skupinami do typu, založeného na „difúznej solidarite“ (Parsons 1970, s.50) a pod.⁴

1.1 Sociológia mesta

Pri vymedzení predmetu sociológie mesta uvádza Jiří Musil (1967, s.10) tri základné prístupy⁵:

⁴ Rôzni autori pritom nachádzajú korene sociologického vnímania problematiky sídelných spoločenstiev dokonca už u Aristotela ale aj u F. Engelsa, F. Le Playa, Ch. J. Bootha a ďalších (Kusý 2003).

⁵ Existuje celý rad typológií sociológií mesta – medzi jednu z najširších patrí často citovaná typológia G. Sjoberga (publikovaná v štúdiu *Theory and Research in Urban Sociology* v r. 1965), ktorá rozlišuje urbanizačnú školu (R. E. Park, E. W. Burgess, R. Redfield), subsociálnu školu (R. E. Park, E. W. Burgess), ekonomickú školu (E. Shevky, W. Bell), environmentálnu školu (L. Mumford), technologickú školu (A. H. Hawley, W. F. Ogburn), hodnotovo orientovanú školu (M. Weber, F. Znaniecki) a školu sociálnych síl (W. H. Form) (pozri Szczepański 1984). Okrem šírky – zahŕňa do sociológie mesta aj „školy“, ktoré ťažiskovo spadajú do sociológie vidieka, poľnohospodárstva, podniku a ďalších sociologických odvetvových disciplín – je jej nevýhodou aj nejednoznačnosť, keď tých istých autorov zaraďuje do viacerých škôl, ale aj to, že si všima prakticky len americkú sociologickú tradíciu.

- na základe štúdia miesta mesta v spoločenskom celku;
- na základe štúdia špecifických stránok organizácie spoločnosti v mestách;
- na základe štúdia mestskej spoločnosti ako zvláštneho druhu spoločnosti (napr. odlišnej od spoločnosti vidieckej).

Vo Veľkom sociologickom slovníku ten istý autor (Musil 1996, ss.1095–1096) uvádza, že sociológia mesta skúma štyri vzájomne prepojené stránky mestských komunít:

- sociálnu morfológiu mestských sídiel, t.j. ich obyvateľstvo a hmotné objekty: skúma zákonitosti štruktúry obyvateľstva sídiel, jeho hustotu a zákonitosti jednotlivých zložiek populácie na území sídiel, organizáciu a priestorové rozloženie spoločenských činností (funkcií) a s nimi spojených objektov (budov, sietí a pod.) v sídlach;
- sociálne inštitúcie: interakciu organizácií, tried, vrstiev, sociálnych skupín a komunálnych mocenských štruktúr, vrátane riadiacich, plánovacích a ďalších funkcií obce;
- mestský spôsob života: sociálne vzťahy, formy chovania a motivácie, vychádzajúce z daností mesta;
- znakovú stránku mestských objektov a priestorov, t.j. ich významy, ktoré regulujú a stabilizujú ľudské konanie v mestskom prostredí.

Americké učebnice sociológie mesta uvádzajú v kapitole o vzniku urbánnej sociológie práve význam Tönnies, Durkheima, Simmela a Webera a rok 1887 ako rok prvého vydania Tönniesovho diela *Gemeinschaft und Gesellschaft* za kľúčový pre vznik sociológie mesta (Spates, Macionis 1987, ss.102–110). Je všeobecne považovaná za kľúčovú sociologickú disciplínu spomedzi tých, ktoré sa zaoberajú ľudskými sídlami – zrejme aj preto, že sa ako samostatná sociologická disciplína etablovala ako prvá, už pred takmer storočím. Aj J. Musil ju považuje za predchodcu všeobecnejšej sociológie ľudských sídiel: „Charakteristickou črtou štruktúry sídiel je skutočnosť, že je hierarchická. Tieto vlastnosti si zachová aj v budúcnosti a rozdiely vo veľkosti, funkcií a type ľudských sídiel budú vždy pôsobiť na ich vnútornú sociálnu organizáciu. V tomto zmysle budú rôzne veľké sídla vždy špecifickým sociálnym kontextom meniacim základné prvky ľudskej spoločnosti. Je preto možné, že v nie príliš vzdialenej budúcnosti sa sociológia mesta premení na všeobecnejšiu sociológiu sídiel. Už teraz je zrejmé, že bez znalosti špecifických črt sociálnej organizácie malých obcí, malých a stredných miest, veľkomiest a metropol nemožno dobre rozumieť zvláštnostiam ekonomických, právnych, náboženských, rodinných, výchovných a iných inštitúcií v rôzne veľkých mestách alebo všeobecne v rôznych typoch sídiel“ (Musil 1967, ss.16–17).

Ako uvádzal už M. Weber, vznik sociológie mesta ako najstaršej zo sociologických disciplín, venujúcich sa ľudským sídlam, sa spája predovšetkým s masívnym rastom miest v Európe v 19. storočí. V roku 1816 činila populácia všetkých nemeckých miest len necelých 2,5 milióna obyvateľov – v roku 1885 to však už bolo 13 miliónov. V roku 1846 malo Francúzsko 8,5 milióna mestských obyvateľov, v roku 1891 už 14,5 milióna a samotný Paríž už 2,5 milióna, päťkrát viac ako v roku 1800 (Spates, Macionis 1987).

Za jedného u predchodcov sociológie mesta⁶ môžeme považovať napríklad Oskara *Spenglera* ako sociológa, ktorý medzi prvými podrobil empirickému skúmaniu niektoré patologické javy, ktoré prinášala industrializácia v mestskom prostredí, pričom sociálna či priestorová štruktúra týchto javov sa ešte nestávala predmetom skúmania (Turowski 1983). Iným významným sociológom, ktorý sa venoval mestskému spôsobu života pred vznikom sociológie mesta ako samostatnej odvetvovej sociologickej disciplíny bol Georg *Simmel*: „pokúšal sa vysvetliť psychológiu mesta pomocou takých činiteľov, ako zintenzívnenie nervových stimulov, peňažné hospodárstvo, časový režim, tesný fyzický styk ľudí, delba práce“ (Musil 1967: 15).

Pomerne málo (najmä v porovnaní s prínosom Ferdinanda Tönniesa v širšom kontexte) sa v kontexte prínosu pre rozvoj sociológie mesta prezentuje význam Maxa *Webera*, najmä jeho štúdie *Die Stadt*, publikovanej v roku 1921. Okrem veľkého množstva konkrétnych faktov z histórie mesta takmer na všetkých kontinentoch, tvoriacich východisko pre jasné závery, prináša táto štúdia predovšetkým kriteriálne vymedzenie mesta (Weber 2006):

1. mesto je aspoň relatívne uzavretým sídlom, v ktorom stoja domy obvykle tesne vedľa seba, pričom je to kvantitatívne veľké sídlo, v dôsledku čoho mu chýba vzájomná osobná známosť obyvateľov medzi sebou – ale ani tieto kvantitatívne znaky nemusia stačiť na rozhodnutie o tom, či sídlo mestom je alebo nie;

2. mesto je sídlom, ktorého obyvatelia nežili prevažne z výnosu poľnohospodárskej ale remeselníckej či obchodnej činnosti – ale nebolo by možné všetky sídla, spĺňajúce toto kritérium, nazývať mestom;

3. ďalším znakom je určitá „mnohostrannosť“ vykonávaných živností a remesiel – ale ani tento znak sám osebe nestačí na určenie „mestskosti“;

4. ďalším znakom je vznik nielen príležitostnej, ale pravidelnej výmeny tovarov ako podstatnej časti príjmov a pokrývania potrieb obyvateľov, miestny trh je ekonomickým centrom mesta.

Podľa prevahy či dominancie jednotlivých znakov a ich kombinácií potom Weber rozlišuje celý rad typov miest: čisté trhové mestá, zemepanské mestá, mestá obchodníkov a remeselníkov, mestá obchodníkov, mestá remeselníkov, mestá výrobcov, mestá spotrebiteľov, mestá priekupnícke, city-mestá úradníkov, mestá poľnohospodárske atď. (Weber 2006, ss.99–102).

Medzi klasické vymedzenia mesta patrí napríklad súbor znakov, ktorými mesto vymedzi Pitirim A. *Sorokin* ešte v roku 1929: 1. zamestnanie obyvateľstva v nepoľnohospodárskych povolaniach, 2. izolácia od prírody, 3. veľkosť osídlenia, 4. väčšia hustota obyvateľstva, 5. rôznorodé zloženie obyvateľstva, 6. väčšia diferenciácia

⁶ Medzi predchodcov sociológie mesta sú zaraďovaní – popri autoroch uvádzaných už skôr i následne – aj utopickí socialisti a „sociálni utopisti“ (T. Morus, T. Campanella, Morelly, Mably, H. de Saint-Simon, Ch. Fourier, R. Owen): zhodnotenie ich prínosu pre rozvoj sociológie mesta publikoval u nás I. Kusý (2003: 26 – 30). Rozsiahly a podrobný prehľad filozofických a sociálnych teórií mesta od francúzskych encyklopedistov a osvietenecov cez Thomasa Jeffersona a zakladateľov americkej politiky a štátnosti, cez súvislosti populačných teórií Európy 17. a 18. storočia a demografov 19. storočia atď. publikoval aj J. Musil (1967, ss. 21 – 35).

a početnejšie rozvrstvenie, 7. väčšia pohyblivosť, 8. častejší vzájomný styk obyvateľov. I. A. Bláha (1968) vyčíta tomuto vymedzeniu absenciu znakov kultúrnych, právnych a politických a sám práve tieto funkcie akcentuje (Bláha 1968).

Ivan Kusý (2003, ss.22–23) vymedzuje mesto pomocou štyroch kritérií:

1. priestorovo-architektonické kritérium, zahŕňajúce pre mesto typické a charakteristické vlastnosti akými sú zovretosť zástavby, regulačný plán, cestná sieť a upravený povrch ulíc, vyšší stavebný štandard, prelínanie architektonických štýlov, výskyt spoločenských budov a budov pre vyššie spoločenské vrstvy, využitie pôdy na stavebné účely, prevažujúce bývanie vo viacpodlažnom nájomnom dome atď.;

2. demografické kritérium, kam patrí minimálny počet obyvateľov (tzv. štatistické mesto) a hustota obyvateľstva (zakladá sa na fakte, že vykonávanie mestských funkcií si vyžaduje prítomnosť značného počtu ľudí na nevelkom území);

3. ekonomické kritérium: v meste sa prejavuje spoločenská deľba práce a hospodárska úroveň mesta umožňuje vyprodukovať nadbytok životných potrieb;

4. sociologické kritérium, v zmysle ktorého mesto je špecifickou formou teritoriálneho spoločenstva – „mestskosť“ je súhrnom spôsobov správania a sociologických znakov (procesov a javov), ktoré súvisia s veľkosťou a hustotou zaľudnenia.

Sociológia mesta píše svoju vlastnú históriu výrazne najmä od 20. rokov minulého storočia, keď sa sformovala ako jeden z hlavných obsahových prúdov tzv. chicagskej sociologickej školy (niekedy je nazývaná aj ekologickou, zrejme v súvislosti so svojim zameraním na priestorové súvislosti sociálneho života), ktorá sa zameriavala najmä na sociálne procesy vo veľkomestách. Okruh autorov okolo Roberta Ezru Parka (Ernest W. Burgess, Roderick D. McKenzie, Louis Wirth a ďalší) označoval niekedy predmet svojho záujmu aj pojmom *sociálna (ľudská) ekológia*, ktorá sa zaoberala takými procesmi ako expanzia, koncentrácia, disperzia, centralizácia, decentralizácia, invázia, sukcesia, segregácia, dominancia a pod. najmä v mestskom prostredí. Východiskovou tézou R. E. Parka (ktorý bola sám osobne hlboko spojený s Chicagom, ako uvádzajú J. L. Spates a J. J. Macionis 1987) bolo tvrdenie, že fyzická vzdialenosť vysoko koreluje so sociálnou vzdialenosťou (sociálnym dištancom) (Ciechocińska 1983).

Východiská koncepcie sociálnej ekológie možno zhrnúť do dvoch bodov:

a) medzi obyvateľstvom (jeho určitými skupinami) a prírodným prostredím existujú vzájomne blízke väzby alebo vzťahy;

b) základných činiteľom každej štruktúry skupiny je jej priestorové usporiadanie ako aj deľba práce, ktorá prostredníctvom ekonomických procesov umožňuje uspokojovanie, zodpovedajúcich podmienkam a miestu v priestore.

Prostredie – a v tom aj geografický priestor – chápu sociálni ekológovia špecificky, najmä tým, že zásadný význam pripisovali takým prvkom ako je komunikačná štruktúra (prírodná a umelá), profil terénu, klíma, prírodné bohatstvo, ekonomická hodnota územia (čím sa približovali k pohľadom sociálnych geografov) a že tieto prvky považovali (najmä v neskoršom období) sa kultúrne hodnoty nadpriestorového systému sociálnych hodnôt

(Wierzbicki 1983). „*Ludská ekológia sa ani tak nezaobrá vzťahmi medzi človekom a prostredím v ktorom žije, ako skôr vzťahmi medzi ľuďmi v tej miere, v akej na ne vplýva – spolu s ďalšími faktormi – prostredie, v ktorom žijú*“ (Wirth 2005, s.41).

Najmä v prácach Ernesta W. Burgessa je považovaná za dôležitú veľkosť území a sektorov, formujúcich sa v štruktúre mesta, akcentoval sa radiálny charakter rozrastania sa mestského priestoru, pričom sa zdôrazňoval význam topografických charakteristík, ale najmä komunikačných tepien a dopravnej infraštruktúry vo formovaní sociálnej štruktúry mesta (Turowski 1983). Na druhej strane dôsledkom týchto procesov je, že každá sociálna funkcia smeruje k určitej lokalizačnej preferencii v štruktúre mesta (Ciechocińska 1983). „*O tom, kde a ako žili obyvatelia a sociálne skupiny, kde boli umiestnené obchody ale aj štvrte chudoby a oblasti komercionalizovanej prostitúcie, rozhodovali v konečnom dôsledku ceny pozemkov a príjmy ľudí*“ (Musil 1967, s.13).

Určitú syntézu výsledkov klasického obdobia chicagskej školy predstavuje dielo Louisa Wirtha (pozri napr. Wirth 2005, ss.39–50), žiaka R. E. Parka⁷, ktorý na margo početných empirických výskumov miest napísal: „*Len vtedy, keď má sociológ jasnú predstavu o meste ako sociálnom bytí..., môže sa vyhnúť neplodnej praxi, aby v mene sociologickej vedy vyslovoval početné a často ničím neodôvodnené závery o takých technických otázkach, akými sú chudoba, bývanie, plánovanie miest, hygiena, mestská správa, policajná kontrola, marketing, doprava atď.*“ (Wirth 2005, ss.117–118).

Ďalší autori z tohto okruhu však skúmali aj spoločenskú skutočnosť v stredne veľkých mestách: medzi nimi je považovaná v tomto autorskom okruhu za klasickú komunitnú⁸ štúdiu Róberta a Heleny Lyndových *Middletown in Transition* z roku 1929, popisujúca život amerických stredných miest v rokoch veľkej hospodárskej krízy či štúdia Paula Lazarsfelda, Marie Jahodovej a Hansa Zeisela *Marienthal*, zachytávajúca situáciu v rakúskej obci, postihnutej trojštvrťinovou nezamestnanosťou takisto v rokoch hospodárskej krízy 1931/1932 (Schenk 2003). Aj keď štúdia má predovšetkým svoj zásadný význam z hľadiska štúdia sociológie nezamestnanosti a chudoby, či z hľadiska sociológie rodiny (rodiny nezlomené, rezignované, zúfalé a apatické), z pohľadu sociológie sídiel je tu celý rad relevantných poznatkov o úbytku sociálnych kontaktov, o zániku spolkov atď. (Jeřábek 1997). Niektoré z týchto výskumov, ktorých objektom neboli striktne len mestá, zahŕňa J. Musil (1996) pod názov *sociológia obce*.

V 50. rokoch došlo k oživeniu rozvoja sociálnej ekológie v dielach Amosa Henryho Hawleya, Waltera Fireya a ďalších. Táto nová vlna kriticky hodnotí východiská „klasikov“ R. E. Parka a najmä teória sektorov E. W. Burgessa.

Pre staršie sociologické (prevažne popisné) štúdie tohto typu sa zaužívalo označenie „sociografia“⁹, ktoré mali aj v českej s slovenskej tradícii významné miesto napríklad

⁷ Pod jeho vedením napísal a publikoval už v roku 1927 svoju prvú významnú štúdiu z oblasti sociológie mesta *The Ghetto* (Wirth 2005) ešte ako seminárnu prácu.

⁸ Toto označenie zodpovedá aj nášmu rozlíšeniu pojmov „komunálny“ a „komunitný“

⁹ K predchodcom sociografie sa radia aj mnohí demografovia, etnológovia, etnografovia a pod., ktorí publikovali svoje monografie, popisujúce situáciu v rôznych mestách už od 17. storočia. V sociologickom slova zmysle ju

v podobe monografií Karla Gallu (Dolní Roveň ,1939) či Ireny Šmakalovej (Integrálna dedina, 1936). Medzi ďalšími sociológmi, ktoré sa zaoberali komunitnými štúdiami a komunitou ako sociálnym fenoménom boli Inocenc Arnošt Bláha (Sociologická studie – město, 1914), Z. Ullrich (Nástin sociologické analýzy pražského okolí, 1947), Anton Štefánek (Základy sociografie Slovenska ,1945) a ďalší.

Okrem sociálnych ekologov a sociografov sa sociologicky mestu venovali aj stúpenci ďalších sociologických smerov, napríklad

- marxistická teória spoločensko-ekonomických formácií sa najmä v dielach H. Lefebvrea a M. Castellsa venovala jednak histórii a evolúcii (aj revolúcii – Lefebvre) miest: mesto má z ich pohľadu triedny charakter jednak z hľadiska dominantnosti postavenia miest nad obcami v celkovej štruktúre celej spoločnosti, jednak samotná štruktúra mesta má triedny charakter, prejavujúci sa v priestorovej segregácii obyvateľov podľa ich sociálno-triednej štruktúry (čím prekonávajú historicko-materialistické východisko, podľa ktorého rozdiel medzi mestom a dedinou nemá triedny charakter). M. Castells v súlade s marxistickou koncepciou vzťahu základne a nadstavby považuje ekonomickú štruktúru a funkcie produkcie a reprodukcie za rozhodujúce a mesto vníma ako jednotku produkčnú (výrobnú) a reprodukčnú (Misiak 1983);

- funkcionalistické prístupy v sociológii vytvorili takisto priestor pre ich aplikáciu v prístupoch k skúmaniu miest (mesto ako systém, tvorený podsystémami, ktorých prvky sú previazané funkčnými závislosťami; mesto ako systém v štruktúre širších systémov atď.) ale napr. v dielach Rolanda L. Warrena všeobecne v prístupoch k analýze lokálnych spoločenstiev;

- interakcionalistické prístupy, najmä koncepcie symbolického interakcionalizmu sa uplatnili pri sociologickom skúmaní miest vo viacerých smeroch.

- Prvý smer sa odvíja od teórie činností (D. R. Godschalk, F. Stuart Chapin Jr.) a mesto sa z tohto pohľadu javí ako štruktúra činností akými sú konflikt, adaptácia, asimilácia a mesto ako celok je tu vlastne jednou veľkou štruktúrou medziľudskej komunikácie.
- Druhý smer sa sústreďuje na vzájomné pôsobenie obyvateľov mesta na seba prostredníctvom komunikácie, symbolov, gest, znakov, jazyka a pod., resp. na vnímanie symbolického významu jednotlivých prvkov mesta . jeho symbolov, pomníkov, námestí a pod.: v prácach tohto zamerania, spájajúcich sa s prúdom tzv. sociológie každodennosti (Erving Goffman) a metódou mentálnej mapy (Kevin Lynch, Stanley Milgram)¹⁰ je mesto skúmané z hľadiska toho ako je akceptované, chápané, pociťované jeho obyvateľmi: priestor je vnímaný ako „zmysel označujúci“ a „zmysel sprostredkujúci“: mesto si možno predstaviť ako potlačený kus papiera,

považoval za jeden z odborov sociológie už F. Tönnies a svojim silným akcentom na priestorové charakteristiky sociálnych vzťahov má blízko aj k ďalším príbuzným disciplinám, napríklad k nemeckej anthropogeografii, francúzskej „ľudskej geografii“, už spomínanej sociálnej ekológii chicagskej školy atď.

¹⁰ Pozri napr. Spates, Macionis 1987, ss.127–134.

ktorý možno čítať tak, že v procese vnímania naň prikladáme obrazy našich spomienok. V rámci svojich analýz skúmal Lynch „obsahovú jednoznačnosť mestských životných priestorov“ pomocou identifikujúcich, štruktúru a význam tvoriacich symbolov. Ako nositele symbolov slúžia cesty, križovatky, budovy, mosty, kanály, veže alebo námestia jednotlivých štvrtí. Cieľom skúmania bolo zistiť čo v rámci všeobecnej predstavy možno označiť za duchovný obraz, ktorý veľká časť obyvateľov príslušnej časti mesta nosí v sebe (Schmals 2006).

- Napokon v treťom smere (Raymond Edward Pahl a ďalší) je mesto chápané ako sieť sociálnych vzťahov, takže mesto sa javí skôr ako sieť štruktúr rodín a iných prvkov, ktoré nemajú primárne priestorových charakter (Turowski 1983). Elizabeth Bott napríklad uvádza, že „za *bezprostredné prostredie mestských rodín by nemal byť považovaný lokálny priestor, v ktorom bývajú, ale sieť skutočných sociálnych vzťahov, ktoré udržiavajú bez ohľadu na to, či sú ohraničené lokálnym priestorom alebo ho prekračujú*“ (cit. podľa Mikolajewska 1999, s.41).

J. Musil (1967) konštatuje, že v sociológii mesta sa historicky sformovali tri základné prístupy:

- prístup, podľa ktorého skúmanie mesta musí vychádzať zo skúmania jeho miesta v spoločnosti ako celku: mesto plní funkcie, ktoré mu vyplývajú z jeho miesta v spoločnosti (sem zaraďuje J. Musil prístup K. Marxa a F. Engelsa), resp. mesto znamená len špecifickú priestorovú lokalizáciu celospoločenských javov;

- prístup, podľa ktorého sa sociológia mesta zaoberá špecifickými stránkami spoločenskej organizácie v mestách, mesto má charakter špecifického sociálneho kontextu, v ktorom má väčšina sociálnych javov odlišný charakter ako nadobúdajú tie isté javy voči vidieckych sídlach (sem zaraďuje napr. chicagskú školu);

- prístup, podľa ktorého predstavuje mesto osobitný druh spoločenstva, výrazne odlišného od spoločenstva vidieckeho (kam zaraďuje F. Tönniesa, E. Durkheima a pod.).

Táto klasifikácia vytvára zároveň rámec pre vnímanie sociológie mesta v kontexte sociológie (ľudských) sídiel a samozrejme aj vo vzťahu k sociológii urbanizmu čo sociológii vidieka.

Marek Szczepański (1984) vidí deliacu čiaru medzi sociológiou mesta a sociológiou urbanizmu v tom, že zatiaľ čo sociológia mesta sa venuje fenoménu mesta, jeho morfológii a zmenám, sociológia urbanizmu sa venuje procesu urbanizácie.

1.2 Sociológia urbanizmu

Najmä z prostredia blízkeho teórii architektúry a urbanizmu sa odvíja prúd, ktorý sám seba označuje ako sociológia urbanizmu. K jeho zakladateľom zaraďujeme napríklad aj svetoznámeho architekta Le Corbusiera: jednu časť zo zbierky jeho esejí, ktoré vyšli u nás pod názvom Kapitoly o modernej architektúre, nazval zostavovateľ práve takto. A skutočne: v jeho správe, prednesenej v roku 1930 na Treťom medzinárodnom kongrese architektúry v Bruseli, nachádzame celý rad ak už nie sociologických, tak aspoň sociologizujúcich myšlienok, formulovaných v kontexte hlavnej otázky tohto kongresu: či treba v mestách stavať nízke, stredné alebo výškové budovy. Le Corbusier konštatuje protirečivosť dvoch tendencií. Na jednej strane dekoncentrácia výstavby, výstavba tzv. záhradných miest, zapríčiňuje roztrúsenie obyvateľstva a zväčšenie plochy mesta. Na druhej strane koncentrácia výstavby, budovanie do výšky, zmenšujú plochu mesta a podľa Le Corbusiera „vedú obyvateľstvo k prejavom spoločenskej solidarity“ (1966, s.211). Formuluje tu aj základnú tézu svojho prístupu: „Mestá majú poskytovať bývanie a prácu“ (s. 212), venuje sa tu však aj bytu a jeho funkciám atď. Všeobecne je pritom Le Corbusier považovaný (spolu napríklad s Frankom Lloydom Wrightom a Paolom Solerim) za kľúčovú osobnosť v rozvoji urbanistického plánovania (Spates, Macionis 1987). Explicitnú definíciu sociológie urbanizmu však u Le Corbusiera nenachádzame.

Edgar W. Butler, autor americkej učebnice urbánnej sociológie o nej hovorí, že *„je jednou z najširších a najeklektickejších zo všetkých oblastí sociológie. To vedie k prekrývaniu geografie s jej zdôrazňovaním priestorového rozmiestňovania, politológie s jej zdôrazňovaním politického správania, moci a prijímania rozhodnutí, ekonomiky s jej perspektívou na verejnú politiku, zdaňovanie a verejné výdavky, a antropológie s ohľadom na skupinovú kultúru. Mnohé záujmy urbánnych sociológov a ekológov takto prekrývajú záujmy mestských plánovačov, sociálnych pracovníkov a rôznych špecialistov v oblasti vzdelávania, rasových vzťahov, bývania a obnovy miest“* (Butler 1976, s.5).

U nás sa k tomuto prúdu sociológie sídiel hlási predovšetkým Ján Pašiak, nestor slovenskej sociológie, ale aj Peter Gajdoš, Ivan Kusý, Ján Zemko a ďalší. V ich kolektívnom diele o územnom a sociálnom rozvoji sídiel je predmet sociológie urbanizmu vymedzený ako *„štúdium sociálnych javov v obytných zoskupeniach... výskum života spoločnosti v rôznych urbanistických formách, ich pôsobenia na fyzický a duševný stav obyvateľstvo, na vytváranie makrovzťahov...“* (Zemko a kol. 1984, s.45). Podľa novej publikácie D. Petrikovej a I. Kusého (1999, ss.11–12) je sociológia urbanizmu (a architektúry) *„odvetvovou sociológiou, ktorá popri tom, že si buduje vlastný poznatkový aparát, objasňuje výskyt a priebeh sociálnych javov vzhľadom k ich územnému priemetu, má aj druhú stránku či funkciu, ktorá vychádza v ústrety potrebám tvorby tých podmienok existencie spoločnosti, ktoré rozvíja architektúra a urbanizmus... Táto odvetvová sociológia sa snaží poznávať vzťah človeka, resp. spoločnosti, k obytnému prostrediu a vidieť zmeny tohto prostredia v sociálnom kontexte,*

aby upozornila na to, pre ktoré nové sociálne potreby je súčasné obytné prostredie (resp. jeho prvky) prekážkou pri ich napĺňaní, prípadne na negatívne dôsledky zmien v priestorových podmienkach existencie človeka“. Sociológia urbanizmu takto plynule prechádza do sociológie bývania, ktorej predmet tí istí autori vymedzujú ako „štúdium vzťahov medzi obydľím a jeho užívateľmi, vzťahov jednotlivcov a skupín v obytnom prostredí, skúmanie dôsledkov obytného prostredia, do ktorého patrí nielen byt, ale aj obytné prostredie za dverami bytu až po úroveň sídla alebo jeho častí“ (Petriková, Kusý 1999, s.95).¹¹

Vyššie uvedení slovenskí autori identifikujú aj tri hlavné smery rozvoja sociológie urbanizmu:

- prvý, skúmajúci sociálno-kultúrne prostredie nových urbanistických foriem – megalopolisov, urbanizovaných rajónov, mestských aglomerácií;
- druhý, rozvíjajúci sa v rámci tradičnej sociológie mesta;
- tretí, rozvíjajúci túto problematiku smerom k sociológii mestského (urbánneho) a regionálneho rozvoja (Zemko 1984).

1.3 Sociológia vidieka

Sociológia vidieka sa zaoberá podľa našich autorov (Moravčíková – Kučírková 2007: 10) v široko koncipovanom vymedzení týmito témami:

- štúdiom vidieckych komunít, ich odlišností od mestských spoločenstiev a vzťahmi medzi mestom a vidiekom,
- vývojom štruktúry obyvateľov vidieka, ich sociálnymi vzťahmi a inštitúciami, ktoré tvoria (rodina, obec, hospodárstvo atď.),
- vzťahmi sídelnej siete a sociálnymi problémami, ktoré s ňou súvisia,
- vzťahom medzi spôsobom života a bývaním na vidieku,
- ďalšími oblasťami a otázkami vidieckeho prostredia.

Naproti tomu autori hesla *Sociológia vidieka* vo Veľkom sociologickom slovníku (Hudečková, Schimmerling 1996,) uvádzajú, že sa táto zaoberá štúdiom vidieckych komunít, ich odlišností od mestských spoločenstiev a vzťahov medzi mestom a vidiekom.

K aktuálnym problémom sociológie vidieka patrí

- a) štruktúra a funkcie vidieckych obcí,
- b) formy spoločenských a kultúrnych aktivít vidieckeho obyvateľstva,
- c) kooperácia vidieckej komunity s inými obcami, organizáciami a inštitúciami,
- d) dôsledky sociálno-ekonomických, sociálno-štrukturálnych a infraštrukturálnych premien vidieka,

¹¹ Sociológiu bývania možno pritom vnímať vo dvoch rovinách: 1) ako sociológiu bývania v užšom zmysle, zaoberajúcu sa problémami bývania v byte, bytovými potrebami bytovej domácnosti; 2) ako sociológiu bývania v širšom zmysle, zahŕňajúcu otázky bývania v širších súvislostiach, vrátane bytovej politiky (Petriková, Kusý 1999, s.96).

e) mesto a úloha vidieckych sídiel a poľnohospodárstva pri vytváraní ekologického vedomia (otázky rekreačných oblastí, problémy zachovania kultúrnych hodnôt a tradícií vidieckeho života, ochrana estetických zvláštností krajiny a dediny),

f) ďalšie špeciálne otázky, ako postavenie poľnohospodárskeho sektoru v obci a v oblasti, štruktúra vidieckych rodín, problematika dochádzky za prácou, sociálna rola chatárov a chalupárov a pod.

Pre porovnanie Linda Lobao zo Štátnej univerzity v Ohiu, autorka kapitoly *Rural Sociology* v americkej akademickej Príručke sociológie 21. storočia, zahŕňa medzi oblasti, ktorým sa sociológia vidieka v súčasnosti zaoberá (Lobao 2007, ss.468–471):

- sociológia poľnohospodárstva v takom profile, ktorý zahŕňa aj zmeny v poľnohospodárskej výrobe, dôsledky zmien v poľnohospodárstve na spoločnosť, rodiny a ženy;

- výskum nerovností na vidieku: jednak všeobecných nerovností (vidiecka chudoba, vidiecky trh práce, sociodemografické nerovnosti – v migračných pohyboch, fertilita, mortalita, zakladaní rodín), tradičná vidiecka rasová a etnická segregácia, genderová nerovnosť;

- komunitné štúdie: vidiecke spoločnosti majú často obmedzené ekonomické, sociálne a správne kapacity, čo tvorí bariéry pre ich adaptáciu na zmeny; sú zraniteľnejšie na dopady globálnej hospodárskej politiky; sú priestorom sociálnej solidarity, citov a miestnej kultúry;

- sociológia životného prostredia a prírodných zdrojov, kľúčové v modernej sociológii vidieka napríklad pokiaľ ide o dopady ťažobných činností (lesníctvo, baníctvo) na jednotlivé skupiny vidieckeho obyvateľstva (domorodcov, roľníkov, vidiecku chudobu) najmä v rozvojových krajinách;

- ďalšie oblasti výskumu, ako napríklad rozdiely medzi mestom a dedinou z hľadiska vzorov sídlenia, migračné procesy, medzinárodné komparácie a pod.

Tieto aktuálne tendencie korešpondujú aj s vývojom v súčasnej európskej sociológii vidieka, v ktorej možno identifikovať tri hlavné prúdy, ako ich identifikujú naše autorky (Moravčíková, Kučírková 2007, s.22):

- prúd prepájajúci sociologické prístupy s prístupmi iných spoločenských vied (histórie, demografie, geografie),

- prúd prepájajúci sociológiu vidieka so sociológiou poľnohospodárstva najmä v súvislosti s vedeckotechnickým rozvojom,

- prúd, smerujúci k využitiu výsledkov výskumu pri príprave územnoplánovacích rozhodnutí.

Sociológia vidieka čiže rurálna sociológia pritom začala písať svoju históriu približne o desaťročie po sformovaní chicagskej školy – v 30. rokoch minulého storočia¹², aj keď

¹² Niekedy za za rok vzniku sociológie vidieka považuje rok 1935, keď americká *Rural Sociological Society* začala vydávať časopis *Rural Sociology*. Už v rokoch 1918 – 1920 však vyšla päťväzková práca W. I. Thomasa a F.

niektorí autori hľadajú jej korene nielen o jedno desaťročie skôr¹³: formálne sa pritom konštituovala najprv v Spojených štátoch, kde bol tento pojem prvýkrát použitý (1894), kde vznikla prvá inštitúcia pre jej výskum (1908¹⁴) a kde sa začala (tiež 1908) prvýkrát prednášať (Moravčíková, Kučírková 2007). Vecne sa však jej obsah začal formovať oveľa skôr a aj v Európe, odlišne od USA, hoci pod inými názvami, najčastejšie ako tzv. „roľnícka otázka“. Jej korene siahajú tu už na koniec 19. storočia, keď vznik veľkého priemyslu postavil otáznik nad zmysel a podobu ďalšej existencie rodinno-vidieckeho poľnohospodárstva – či ho možno považovať za nositeľa overených hodnôt¹⁵, alebo len za nejaký prežitok stredoveku (Bertrand, Wierzbicki 1970, s.12)¹⁶.

Vôbec teda napokon neprekvapuje, že sociológia vidieka vzišla – aspoň v Európe – z tej istej spoločenskej reality, z ktorej vzišla aj sociológia mesta: civilizačná diferenciácia, spôsobená priemyselnou revolúciou, vyčlenila nové komplexné fenomény ekonomické, sociálne, ale aj právne, priestorové a ďalšie, ktoré sa spočiatku v kontraste s predchádzajúcou paradigmou (pôda, poľnohospodárstvo, vidiek) sformovali do novej civilizačnej paradigmy (technika, priemysel, mesto) aby sa neskôr obe rozvinuli do vzájomnej paralely. Rozdiely v rozvinutosti feudálnych vzťahov v čase nástupu priemyselnej revolúcie (obrovské napríklad na škále Spojené Štáty – Európa) a rozdiely v intenzite priemyselnej revolúcie a následnom väčšom či menšom význame poľnohospodárstva a vidieka (napríklad na škále Anglicko – Poľsko) viedli aj k rozdielom v obsahu a významu sociológie vidieka v rôznych krajinách. Vplyv na špecifický vývoj sociológie vidieka v USA mal aj celkovo silne empirický charakter predvojnovy americkej všeobecnej sociológie¹⁷.

Pri vymedzení obsahu tohto pojmu vznikajú totiž problémy s vymedzením pojmu vidiek, a to prinajmenšom v rovnakej ak nie ešte väčšej miere, ako tomu boli pri sociológii mesta s vymedzením pojmu mesto. Pojem vidiek má pritom pomnohý obsah – jeho základnou jednotkou je obec (alebo dedina?), takže netvorí čistý protipól pojmu mesto. Ešte komplikovanejšie vyznieva tento terminologický problém vo vzťahu k iným jazykom – poľská *wieś* je vidiekom i dedinou zároveň, čeština pozná pojmy *venkov* i *vesnice* (a v úradnej reči sa v období 1. ČSR u nás aj používal pojem *vonkov*). Pod pojem vidiek napokon nepatria len dediny či malé (vidiecke) mestečká, ale väčšinou aj samoty, lazy, grapy, osady, samoty

Znaničského *The Polish Peasant in Europe and America*, ktorá je všeobecne považovaná za klasické dielo sociológie vidieka.

¹³ Veľký sociologický slovník začína výpočet autorov, ktorých záujem možno stotožňovať s problematikou vidieka, už menami utopických socialistov (T. Campanella, T. Morus, R. Owen, Ch. Fourier, C. H. de Saint Simon) a ruských revolučných demokratov (napr. N. G. Černyševskij) (Hudečková 1996a: 1380), iní autori sem pridávajú aj A. Smitha, F. Engelsa, V. Lenina, K. Kautského, G. Plechanova, A. Bebela, K. Liebknechta a ďalších (Moravčíková, – Kučírková 2007).

¹⁴ L. Lobao (2007, s.465) však uvádza, že už v r. 1862 podpísal prezident Lincoln zákon, podľa ktorého sa mali zakladať verejné školy pre „poľnohospodárstvo a strojnú vedu“, čo považuje za najstarší impulz pre vytvorenie inštitucionálnej infraštruktúry, umožňujúcej vznik sociológie vidieka.

¹⁵ Všimnime si napríklad Bláhovo členenie kapitoly o sociológii vidieka: Sociálny typ roľníka. Hmotná organizácia dediny. Roľnícky typ po stránke telesnej a psychickej. Sociálnokultúrne črty roľníckeho typu atď. alebo formulácie „Vidiek je kráľovstvo tradície. Je tu konzervatívnosť v stavbe domov, v zachovávaní starých mravov a obyčají, nárečí a piesní, krojov a spôsobov hospodárenia, v liečení a viere. Toto zotrvávanie na tradícii robí z vidieka záruku a oporu spoločenskej stability“ (Bláha 1968, s.112). Túto líniu dodnes rozvíja etnografia a etnológia, pripomíname však, že zďaleka už nie len v kontexte vidieka.

¹⁶ Faktom však je, že Európska spoločnosť pre sociológiu vidieka vznikla až v roku 1957.

¹⁷ Prehľad vývoja československej a slovenskej sociológie vidieka prinášajú napr. D. Moravčíková a D. Kučírková (2007).

pokiaľ nie sú (výnimočne) súčasťou mestského priestoru. A to ešte nehovoríme o tom, že niektoré pôvodné autentické dediny sa stali tzv. rekreačnými dedinami, plniacimi funkciu druhého bývania pre obyvateľov miest – a to druhého bývania nielen víkendovo-dovolenkového, ale aj geronto-seniorského.

Ivan Kusý (2003, s.8) pritom rozlišuje:

- vidiek, ktorého atribútmi sú poľnohospodárska výroba, ponuka výberu miest sídlenia pre človeka a špecifická lokálna ľudová kultúra, takže má minimálne ekonomický, sociálny, územný a kultúrny aspekt;
- vidiecke územie (vidiecke sídla), vymedzené na základe kritérií štatistických (napríklad sídla do 5 000 obyvateľov), administratívnych (sídlia bez mestského štatútu), hospodárskych (sídlia s prevahou poľnohospodárskej produkcie) atď.;
- vidiecke prostredie, čiže kvalita sídelných podmienok, charakterizovaná kritériami vybavenosťnými (sídlia nedosahujúce základnú „mestskú“ vybavenosť technickú a občiansku), funkčné (postavenie sídla v kontexte sídelnej štruktúry), sociálne (hodnotová orientácia, občianska angažovanosť, spôsob života, sociálne vzťahy...) atď.,
- pričom aj v rámci vidieka ešte rozlišuje vidiek s vysokou resp. nízkou mierou urbanizácie prostredia a života, s vysokým resp. nízkym mechanickým a prirodzeným prírastkom obyvateľstva, s perspektívnym resp. neperspektívnym situovaním ku komunikačným trasám, s rozvojovou alebo nerozvojovou hospodárskou bázou, s udržiavaným alebo neudržiavaným životným prostredím a pod.

Za základnú jednotku vo vidieckom osídlení považujeme u nás dedinu (čes. vesnice), hoci poznáme aj menšie jednotky (miestna časť, laz, osada) a v mnohých krajinách sa historicky tieto jednotky formovali rozdielne (poľské sołectwo, anglická parish atď.): jej základom je obecná pospolitosť, obecné spoločenstvo so zreteľným profilom svojej historickej kontinuity, vedomej a udržiavanej spätosti nielen v silných rodinných a susedských vzťahoch, ale aj vo vzťahoch cirkevných, ekonomických (nedieľ, urbár), kultúrnych atď., čo má niekedy až autarkný charakter. Ako konštatuje Helena Hudečková (1996b: 1383), takéto dedinské spoločenstvá boli rozšírené v Európe do 19. storočia a dodnes možno ich stopy nájsť v rozvojových štátoch Južnej Ameriky, Afriky a Ázie (napr. indické swadeši). Takto „jadrovo“ vymedzenej problematike sa venuje najmä *sociológia dediny*, aj keď u niektorých autorov je chápanie jej zamerania širšie a fakticky splyva so sociológiou vidieka.

Aj keď je niektorými autormi považovaná sociológia dediny za opozitum sociológie mesta, prevažuje názor, že týmto protipólom je skôr sociológia vidieka, nakoľko aj samotný vidiek je vymedzovaný ako „*obývaný priestor mimo mestských lokalít*“ (Hudečková 1996a, s.1380). Aj vidiecka komunita je vymedzená širšie a skôr párovo ku komunite mestskej, keď sa za jej znaky považujú:

1. vyššia miera vzájomnej sociálnej závislosti,
2. menšia variabilita profesných možností,
3. menšia sociálna diferenciacia a zúžený priestor sociálnej mobility,

4. silnejšia väzba na tradície a slabšia inklinácia k sociálnej zmene,
5. silnejšia determinácia prírodným prostredím (Hudečková 1996a, s1380).

Ak vnímame mesto a vidiek nie ako párové či dokonca protikladné pojmy, ale ako body kontinua, bolo by ideálne aj predmet sociológie mesta a sociológie vidieka definovať v rovnakých parametroch a v ich rámci vo vzájomnej komplementarite. Alwin L. Bertrand preto navrhuje, aby sa vymedzenie predmetu sociológie vidieka pomocou takého pojmu, ktorý by umožňoval rozlišovať mestské a vidiecke spoločnosti a používať pojem, ktorý by bol presnejší ako je pojem „vidiek“ – žiadny konkrétny návrh však napokon neprezentuje (Bertrand, Wierzbicki 1970, s.54).

Aj v sociológii vidieka sa niekedy rozlišujú rôzne prístupy, medzi nimi napríklad

- širší prístup, v rámci ktorého sociológia vidieka zahŕňa celú škálu sociologických otázok, ktoré sa – niekedy len nepriamo – dotýkajú vidieka (a poľnohospodárstva);
- užší prístup, v ktorom je sociológia vidieka samostatnou sociologickou subdisciplínou s vlastným špecifickým predmetom, obsahom a cieľmi, spojenými so sociologickým aspektom vidieka (a poľnohospodárstva) (Kowalski 1976)

Práve prepojenosť resp. odčlenenosť problematiky vidieka a poľnohospodárstva je niekedy využívaná ako klasifikačné kritérium pre vymedzenie sociológie vidieka. Napríklad autorky skript zo Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre uvádzajú:

„Keďže väčšina sociálnych problémov, ktorými sa sociológia vidieka zaoberá, je ťažko od seba oddeliteľných a prepletených, po rôznych zmenách v terminológii zahŕňa aj ďalšie širšie či užšie koncipované špeciálne sociológie, s ktorými sa prekrýva, resp. často zamieňa:

- *sociológiu dediny, zaoberajúcu sa procesmi vo vnútri malých vidieckych obcí a chápanú ako protiklad sociológie mesta*
- *sociológiu poľnohospodárstva, orientovanú skôr na ekonomickú oblasť a oblasť práce v modernej poľnohospodárskej výrobe, chápanú ako paralelu sociológie priemyslu, resp. konkretizáciu sociológie práce“* (Moravčíková, Kučírková 2007, ss.10–11).

Ak sociológia vidieka vykazuje zreteľnú diferenciaciu v závislosti od rozdielov v podobe vidieka, ako sa vidiek vyvinul v rôznych krajinách rôznych kontinentov, potom sociológia poľnohospodárstva vykazuje možno ešte väčšie rozdiely: tradičné americké farmárstvo vtlačilo svoju pečať americkej sociológii poľnohospodárstva, ktorá sa tým výrazne odlišuje napríklad od veľkej periódy v sociológii poľnohospodárstva v krajinách východnej Európy s kolektivizovaným agrosektorom povojnových desaťročí a hádam ešte výraznejšie od sociológie poľnohospodárstva v rozvojových krajinách.

2. Územná komunita

I. A. Bláha (v súvislosti s vidiekom) upozorňuje na veľmi dôležitú súvislosť: je rozdiel, či sa sociálno-priestorovej problematiky zmočňujeme (primárne) ako priestorovej, naplnenej sociálnym obsahom, alebo (primárne) ako sociálnej, realizovanej v určitom priestore (Bláha 1968: 105). Vo väčšine prístupov, ktorými sme sa zaoberali vyššie, prevažuje dominantnosť kritéria priestorového – v určitej časti sa však prejavujú aj tendencie, vychádzajúce z inej sociologickej tradície, z fundamentálneho záujmu sociológie o štúdium sociálnych skupín. Sociológia v čase svojho formovania, v XIX. storočí, skúmajúc postavenie jednotlivca v sociálnych vzťahoch, skúmajúc príbuzenské vzťahy, funkcie štátu, organizáciu hospodárskeho života a pod. chápala pojem „sociálny“ skôr ako *communitas* než ako *societas* (Mikołajewska 1999, s.52)

Komunita je súčasnom sociologickom chápaní vymedzená všeobecne ako „sociálny útvar charakterizovaný jednak zvláštnym typom sociálnych väzieb vo vnútri, medzi členmi, jednak špecifickým postavením navonok, v rámci širšieho sociálneho prostredia“ (Keller 1996, s.512). Podľa niektorých sociológov je vlastne tento prístup skutočným pokračovaním Tönniesovho konceptu (Szacka 2003).

Komunita je v odborných slovníkoch analyzovaná ako komunita umelecká (tvorcovia, ktorých spája určitý štýl tvorby), komunita vedecká (vedci, vyznačujúci sa určitým špecifickým druhom práce – vedeckej práce, niekedy vplývajúcim aj na iné zložky ich spôsobu života), komunita terapeutická (skupina, v ktorej sa komunikovaním a analýzou elementov vlastného života jej členov prípadne inými metódami dosahuje terapeutické pôsobenie na riešenie problémov členov komunity), komunita rómska (spojená okrem iného špecifickým spôsobom života, špecifickými hodnotami) a pod. Niekedy sa za základné typy považujú komunita občianska, liečebná a výchovná, pričom *„každá má iný cieľ, hoci v technikách práce sa všetky tri modely v mnohých smeroch prekrývajú. Rozdiel spočíva predovšetkým v koncepciách a cieľoch všetkých troch spomínaných komunit. Čo všetky tri modely sprevádza, je tvorba povzbudzujúceho prostredia, čo najširšie možnosti pre začlenenie jednotlivca do širšej vzťahovej štruktúry, vzájomná výmena skúseností a osobný rast každého člena komunity“* (Hartl 1997, s.17). Komunita, ako píše vo svojej rovnomennej monografii Zygmunt Bauman (2006, s.7), nech už toto slovo znamená čokoľvek, vyvoláva dobrý pocit, „je dobré ‚mať komunitu‘, ‚patriť do komunity““

Vo všetkých týchto prípadoch (a ďalších podobných) vieme jednoznačne identifikovať sociálnu dimenziu: ide vždy o spoločenstvo ľudí, spojených vzájomnými vzťahmi, spoločnými záujmami, spoločnými činnosťami. Na druhej strane tu spravidla absentuje alebo môže absentovať dimenzia priestorová a/alebo aj dimenzia ekonomická. Komunita, komunitný sú teda pojmy, ktoré sú obsahovo užšie alebo aj voľnejšie ako pojmy komúna, komunálny. Zároveň možno povedať, že neexistuje komunálne, ktorého jadrom by nebolo komunitné –

lebo neexistuje obec bez ľudí, bez sociálnych vzťahov. A ešte ináč povedané: komunitné je akcentovaným vyjadrením sociálnej dimenzie komunálneho.

Veľmi často sa však všeobecný pojem komunita priamo redukuje na spoločenstvo priestorovo vymedzené. J. Keller v encyklopedickom hesle *Komunita* vo Veľkom sociologickom slovníku konštatuje, že tento veľmi nejednoznačne chápaný pojem je najostrejšie vymedzený v oblasti tzv. komunitných štúdií, ktoré skúmali sídelné pospolitosti resp. tzv. miestne či lokálne komunity (Keller 1976). „*Teritoriálne spoločenstvá sú skupiny ľudí založené na priestorovej blízkosti a spoločne užívanom území. Väčšina každodenných činností ľudí ako aj ich sociálne interakcie sú späté s ohraničeným územím obce či mesta a so spoločenstvom ľudí, ktorí na tomto území žijú. Toto spoločenstvo sa často označuje aj termínom komunita, pričom tento termín bežne používame aj v tých významoch, kde spoločenstvá nemajú územný aspekt, napr. náboženské komunity, komunity hippies, komunity umelcov, vedcov alebo príslušníkov iných povolání*“ – píše Petříková a I. Kusý (1999, s.122). Jan Turowski uvádza, že existujú dve vlastnosti, ktorými sa lokálne spoločenstvo odlišuje od iných skupín: 1. väzba s obývaným územím a 2. celková organizácia spoločenského života v danom území (Turowski 1995, s.167).

2.1 Lokálna (miestna) komunita (obecné spoločenstvo)

Sociálna identita obce je založená na chápaní obce ako samostatnej sídelnej jednotky, ktorej podstatnou charakteristikou je spoločné teritoriálne vymedzenie a sociálny útvar – obecné spoločenstvo, kde podstatným identifikačným znakom je spoločný záujem. Podľa J. Pašiaka je obecné spoločenstvo zvláštnou skupinou medzi širšie chápanými územnými spoločenstvami. „*Prvotné územné spoločenstvá im (obecným spoločenstvám) vytvárajú sociálny základ, na ktorý sa vrstvia znaky príslušenstva k obci, obecného záujmu, obecnej spolupatričnosti, pospolitosti, občianstva a občianskej spoločnosti*“ (Pašiak 1991, s.24). Základným kritériom spoločného sídlenia je uspokojovanie spoločných potrieb, ktoré vyplývajú zo sídlenia. Na základe saturovania sídelných potrieb vznikajú vzťahy ľudí k miestu sídlenia aj medzi sebou navzájom. „*Až za určitých spoločenských a politických podmienok sa formujú obecné spoločenstvá, ktoré stmelujú jednotlivcov a skupiny do obce, organizujú jej život, vytvárajú sociálne normy spolunažívania, mechanizmy samoorganizácie a samoregulácie*“ (Pašiak 1991).

J. Musil používa pojem lokálna skupina, ktorú definuje nasledovným spôsobom: „*... tvoria ich obyvatelia alebo domácnosti žijúce na určitom území medzi ktorými, okrem fyzickej blízkosti, existujú sociálne vzťahy prípadne spoločenské záujmy*“ (Musil 1967, s.214).

Za synonymum sídelnej komunity považujeme aj pojem sídelné spoločenstvo, ktoré „*nie je len mechanickým zoskupením ľudí, ale štruktúrovanou sociálnou jednotkou, ktorá si vytvorila určitý systém sociálnych vzťahov a spôsobu života a ktorej základom je využívanie*

spoločného územia a vypestovanie pocitu spolupatričnosti k spoluobyvateľom ako aj k územiu, na ktorom žijú. Plní určité funkcie v rámci spoločenskej deľby práce a vytvára si priestor pre činnosti, ktorými uspokojujú svoje kolektívne potreby“ (Petriková, Kusý 1999, s.72, tiež Kusý 2003, s.23).

Za základné znaky komunity sú považované

- spoločné územie,
- bezprostredné či sprostredkované sociálne vzťahy medzi ľuďmi žijúcimi na tomto území,
- pocit pospolitosti a súdržnosti, ktorým sa ľudia stotožňujú s komunitou (Petriková – Kusý 1999: 122).

„Sídlné spoločenstvá sú základné jednotky územného členenia spoločnosti, na základe ktorých sa utvárajú širšie územné spoločenstvá“ – píše Ján Pašiak (1980, s.145), na druhej strane však neplatí, že by sme mohli považovať spoločnosť či „širšie územné spoločenstvo“ len za akýsi súčet sídelných spoločenstiev, existujúcich v jeho rámci.

George A. Hillery publikoval v r. 1955 analýzu 94 definícií mestských a vidieckych lokálnych spoločenstiev a dospel k nasledovnému prehľadu o vlastnostiach, uvádzaných v týchto definíciách (cit. podľa Bertrand, Wierzbicki 1970, ss.142–143, Mikołajewska 1999, ss.20–21):

I. Spoločenstvá všeobecne	
A. Sociálna interakcia	
1. geografický priestor	
a. sebestačnosť	8
b. spoločný život	9
(1) príbuzenstvo	2
c. povedomie príbuzenstva	7
d. spoločné ciele, normy a prostriedky	20
e. využívanie spoločných inštitúcií pre uspokojovanie potrieb	2
f. miestny charakter skupiny	5
g. osobitosť	2
2. prítomnosť určitých spoločných vlastností, odlišných od okolia	
a. sebestačnosť	1
b. spoločný život	3
c. povedomie príbuzenstva	5
d. spoločné ciele, normy a prostriedky	5

3. sociálny systém (ako spoločenská organizácia)	1
4. osobitosť	3
5. celistvosť spoločných postojov a názorov	1
6. proces	2
B. Ekologické vzťahy	3
II. Vidiecke spoločenstvá	
A. Sociálna interakcia	
1. geografický priestor	
a. sebestačnosť	1
b. spoločný život	3
c. povedomie príbuzenstva	3
d. spoločné ciele, normy a prostriedky	3
e. miestny charakter skupiny	5
Spolu	94

Veľmi dôležitú a niekedy (s výnimkou etnologických prístupov) opomínanú skutočnosť tvorí existencia sociálnej kontroly v rámci sídelného spoločenstva. Špecifikom tejto kontroly bol jej neformálny charakter – verejnou mienkou, výrazmi uznania, výsmechom, odmietnutie susedskej výpomoci atď.

2.2 Komunita a občianska spoločnosť

Z hľadiska komunálnej politiky je dôležité vyjasniť si vzťah medzi miestnou samosprávou a občianskou spoločnosťou v rámci miestneho spoločenstva. Východiskom týchto úvah je skutočnosť, na ktorú upozorňuje aj J. Turowski (1995, s.205): „*Súčasná dedina má podvojnú štruktúru: na jednej strane v nej vystupujú prvky neformálnej štruktúry, na druhej strane popri nej sformované rôzne formálne združenia*“. V rámci sídelného spoločenstva teda môžeme z tohto hľadiska rozlišovať prítomnosť formálnej a neformálnej štruktúry: formálnu reprezentuje miestna samospráva, neformálnu – okrem iného – aj subjekty občianskej spoločnosti v obci.

Občianska spoločnosť je rôznymi autormi definovaná s určitými odchýlkami. Napríklad D. Moravčíková a D. Kučírková (2007, s.72) ju vymedzujú ako „*spoločenstvo plnoprávných suverénnych občanov, ktorí sa môžu aktívne podieľať nielen na tvorbe*

a kontrole štátnej moci, ale aj inštitucionalizovať svoje záujmy mimo rámca štátu. Ide o paralelný vzťah súčasného človeka k sfére verejnej (štát, právo) a k sfére súkromnej (individuálnej). Z uvedeného vyplýva, že rozvoj občianskej spoločnosti súvisí s rozvojom účasti občanov na správe vecí verejných a súkromných.“

Subjekty občianskej spoločnosti v obci teda nie sú protikladom orgánov miestnej samosprávy, ale jej komplementárnou štruktúrou v rámci sídelného spoločenstva.

V rámci subjektov občianskej spoločnosti – rôznych občianskych združení a pod. – je pritom z hľadiska komunálnej politiky potrebné rozlišovať to, čo J. Turowski (1995) nazýva aktívnou resp. pasívnou identifikáciou: pasívnou je taká forma, keď celoštátne subjekty neopierajú svoju činnosť o miestnu úroveň: nevytvárajú tu svoje organizačné jednotky ale predovšetkým ak neopierajú svoju činnosť o miestne záujmy. Obdobne však aj v prípade orgánov miestnej samosprávy platí, že sa s ňou môžu občania identifikovať takisto aktívne alebo len pasívne – pasívne v tom prípade, keď miestna samospráva neopiera svoju činnosť o záujmy, ktoré sú v rámci obce diferencované: práve tam môže vzniknúť priestor pre identifikáciu prostredníctvom subjektov občianskej spoločnosti.

Táto podvojná štruktúra sídelného spoločenstva vo formálnej a neformálnej zložke jeho štruktúry vytvára základ sídelnej identity u príslušníkov sídelného spoločenstva. Sídelné spoločenstvo teda nemôže fungovať bez toho, aby sa prirodzene nerozvíjali a neuplatňovali formálne i neformálne prvky jeho štruktúry.

2.3 Susedstvo

„Menšiu“ jednotku ako je sídelná komunita predstavuje susedská komunita, resp. susedské spoločenstvo. „Susedstvo v sociologickom chápaní neznamena len to, že ľudia bývajú vedľa seba na určitom území (v dome, ulici, štvrti, dedine, meste), ale susedstvo je aj určitý spôsob, akým obyvatelia komunity uskutočňujú sociálne interakcie, akým si organizujú spoločné činnosti pri riešení problémov komunity a jej členov (svojpomocné aktivity, združovanie sa pri dosahovaní spoločných cieľov), spôsoby neformálnej kontroly atď. Úroveň susedstva vlastne umožňuje definovať komunitu ako sociálnu skupinu. Ak v teritoriálnom spoločenstve susedstvo neexistuje, nemôžeme o ňom hovoriť ako o komunite, ale len o zhľuku osôb, obývajúcich určité územie (sídlo). Práve susedstvo vytvára z priestorového zoskupenia ľudí komunitu ako subsystém spoločnosti, vďaka susedstvu sa ľudia stotožňujú s komunitou a prijímajú sociálne statusy a roly členov komunity“ (Petříková, Kusý 1999s, s.123). Americký sociológ Paul Peachy (cit. podľa Turowski 1995, s.167) zdôrazňuje, že spoločne využívaný priestor sa stáva základom spoločných záujmov spoločne sídliačich ľudí a aj bez vedomej akceptácie spája suseda so susedom.

Susedstvo je takto podľa nášho názoru základnou jednotkou komunitných vzťahov.

Susedstvo má v hierarchii výstavby sociálnych vzťahov v rámci spoločného sídlenia celý rad základných funkcií, medzi ktoré patria napr.

- funkcia vzájomnej pomoci, spočívajúca v bezplatnom poskytovaní vzájomných služieb v každodennom živote;
- funkcia kooperácie, spočívajúca vo svojpomoci a združovaní sa pre dosiahnutie spoločných cieľov, vyplývajúcich z miestnych potrieb a záujmov;
- funkcia komunikačná, spočívajúca v sociálnej komunikácii medzi jednotlivcami, rodinami, priateľmi;
- funkcia socializačná, spočívajúca najmä v neformálnej susedskej výchove a socializácii detí;
- funkcia sociálnej kontroly, spočívajúca v neformálnej regulácii správania detí aj dospelých;
- funkcia ochranná, spočívajúca vo vytváraní vzájomnej bezpečnosti;
- funkcia informačná, spočívajúca vo výmene informácií;
- funkcia ceremoniálna, spočívajúca vo vzájomnej účasti na rodinných a miestnych udalostiach, vzájomným zdravením počínajúc;
- funkcia družnosti, ktorá sama o sebe nemá špecifický účel (Petříková, Kusý 1999, ss.124–125, Kotačka 1996, s.1189).

Niekedy sa pritom rozlišuje susedstvo slabšie a silnejšie (Petříková, Kusý 1999, ss.123–124), čo približne zodpovedá Putnamovmu riedkemu a hustému sociálnemu kapitálu (pozri kap. 3 tejto štúdie):

slabšie susedstvo	silnejšie susedstvo
<ul style="list-style-type: none"> ▪ vzájomné sociálne vzťahy takmer neexistujú ▪ kontakty sú len konvenčné ▪ ide o zoskupenie rodín a jednotlivcov, ktorí sú spojení len rovnakým miestom pobytu ▪ sociálna komunikácia má len povrchný charakter ▪ sociálny priestor nie je síce celkom anonymný, ale sociálna kontrola je len slabá 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociálne vzťahy sú početné a stále ▪ kontakty prekračujú konvenčný rámec ▪ spoločný priestor je len rámcom pre vzájomné poskytovanie a vymieňanie služieb v prípade potreby ▪ prepojenie rodín, spoločné aktivity ▪ vzájomná podpora a združovanie pre dosiahnutie spoločných cieľov ▪ výmena informácií o veciach spoločného záujmu ▪ vzájomná neformálna sociálna kontrola

2.4 Mestská komunita

Ak v tejto podkapitole budeme hovoriť o mestách, treba opäť vziať do úvahy fakt, že *urbánna politika*, ako sa niekedy v odbornej literatúre nazýva komunálna politika miest, sa spravidla venuje mestám, ktorých obyvateľstvo dosahuje miliónové počty. Problematickým je aj z tohto hľadiska rozlíšenie, určenie hranice medzi mestom a dedinou, medzi vidieckym a mestským sídlom, medzi mestskou a vidieckou komunitou. Najjednoduchší prístup spočíva v kvantitatívnom určení hraničného počtu obyvateľov. Táto hranica v rôznych krajinách môže mať hodnotu 1000 obyvateľov (Austrália) ale aj 30 000 obyvateľov (Japonsko), toto kritérium môže mať aj charakter určitého rozpätia, väčšinou sa však kombinuje s inými kritériami, akými sú hustota obyvateľstva alebo budov, prevládajúci typ hospodárskej aktivity obyvateľstva, administratívne funkcie alebo typ miestnej správy a pod. Z týchto kritérií vychádzajú niekedy aj legislatívne úpravy tam, kde je postavenie miest odlišne upravené oproti ostatným sídlam aj legislatívne (Pašiak 1980).

Problémom sa ukazuje byť však nielen hranica medzi mestom a vidiekom, ale hranica, ktorá odlišuje mesto od veľkomesta v tom zmysle, v akom už Tönnies zaradil veľkomesto do typu *Gesellschaft*, zatiaľ čo ostatné typy sídelných spoločenstiev skôr do typu *Gemeinschaft*, pri rešpektovaní už citovaného poznatku, že *„hoci celkový sociálny poriadok mesta kladie väčší dôraz na charakteristiky gesellschaft a hoci dedina sa viac blíži k charakteristikám gemeinschaft, nie je korektné zovšeobecňovať, že gemeinschaft a gesellschaft existujú v absolútnom, konkrétnom zmysle“* (Spates, Macionis 1987, s.120).

Mesto, chápané ako zložitý sociálny systém, vyznačujúci sa rozvinutou deľbou práce a veľkou hustotou obyvateľstva, ktorí je sociálne veľmi rôznorodé, nezaobrá sa poľnohospodárstvom a vytvorilo si sústavu interakcií, charakterizovanou dištanciou v medziosobných vzťahoch, partikulárnosťou sociálnych rol a nepriamymi spôsobmi sociálnej kontroly, mesto ako zložitý územný spoločenstvo, je aj u nás považované za zásadne odlišné od vidieckych obcí spoločenskou organizáciou, štruktúrou a sociálnymi vzťahmi (Musil 1967). Tradičná sociológia mesta poskytovala dostatok informácií pre zdôvodnenie potreby špecifického prístupu ku koncipovaniu komunálnej politiky v mestách oproti jej podobe v menších sídlach. Louis Wirth charakterizoval napríklad tri základné prvky sociologického vymedzenia mesta (porovnaj tiež Spates, Macionis 1987, ss.114–116):

- veľkosť populačného agregátu, čo nemožno redukovať len na púhy kvantitatívny údaj o počte obyvateľov: *„Pri uspokojovaní svojich potrieb sú obyvatelia miest závislí na väčšom počte ľudí ako obyvatelia dedín a následne sú spätí aj s väčším počtom sociálnych skupín, menej sú závislí od konkrétnych osôb a ich závislosť na iných je ohraničená veľmi úzkym okruhom činnosti inej osoby... mesto je charakteristické sekundárnymi a nie primárnymi kontaktami. Kontakty v meste, dokonca aj keď prebiehajú zoči-voči, sú neosobné, povrchné, mimochodné a segmentované. Uzavretosť, ľahostajnosť,*

nevšímavosť, prejavujúce sa vo vzťahoch obyvateľov mesta medzi sebou, možno chápať ako prostriedky, ktoré im pomáhajú separovať sa od osobných pút a očakávaní od iných“ (Wirth 2005, s.105);

- hustota, ktorá obyčajne vyvoláva diferenciáciu a špecializáciu, lebo iba tak môže areál pri svojej (v zásade) nemennej veľkosti udržať existenciu rastúceho počtu obyvateľov: „... hustota posilňuje diverzifikáciu ľudí a ich činností a nárast zložitosti sociálnej štruktúry, vyvolané rastom obyvateľstva ... Tesný fyzický kontakt množstva jednotlivcov zákonite vyvoláva zmeny v prostriedkoch, pomocou ktorých sa orientujeme v mestskom prostredí, osobitne medzi inými ľuďmi. Pri tesnosti fyzických kontaktov nadobúdajú naše sociálne kontakty spravidla odstup. Mestský svet uprednostňuje vizuálnu identifikáciu. Vidíme uniformy, označujúce funkčné roly a neregistrujeme osobnostné zvláštnosti, skrývajúce sa za nimi.“ (Wirth 2005, s.107);

- heterogenita, vystupujúca najmä pri porovnaní s tradičným vidieckym prostredím: „Sociálna interakcia medzi natoľko rôznorodými osobnostnými typmi, ku ktorej dochádza v mestskom prostredí, vedie k narušeniu rigidných kastových bariér a ku väčšej zložitosti triednej štruktúry, pričom sa vytvára zložitejšia a diferencovaná schéma sociálnej stratifikácie ako je tá, ktorá sa objavuje v integrovanejších spoločenských“ (Wirth 2005, s.109).

Po desaťročiach overovania týchto Wirthových téz zhrnuli americkí urbánni sociológovia James L. Spates a John J. Macionis výsledky početných výskumov do nasledovných záverov:

- z početnosti populačného agregátu obyvateľstva mesta vyplývajúci pocit neosobnosti, ničotnosti v mase, anonymity a najmä indiferentnosti k iným ľuďom nekorešponduje s výsledkami výskumov, ktoré napríklad v prostredí mestských prístahovaleckých enkláv potvrdili existenciu silných rodinných, susedských a priateľských väzieb. Nekorešponduje ale ani so skutočnosťou, že v mestách vzniká odlišný typ vzťahov medzi príbuznými a priateľmi, ktoré nie sú viazané priestorom tej istej budovy či susedstva. Očakávať, že mestské priateľstvá a kamarátstva budú rovnaké ako vidiecke, by bolo omylom. Navyše technické komunikačné prostriedky, bežnejšie už v tom čase v mestách (napríklad telefóny) umožňovali intenzívne kontakty, ktoré nemali charakter kontaktov tvárou v tvár, napriek tomu však plnili funkciu priamych osobných kontaktov. Ani susedstvo nestráca význam v mestskom prostredí a navyše získava špecifické charakteristiky v robotníckom prostredí, v prostredí strednej triedy a pod. (Spates, Macionis 1987, ss.119–120);

- najprovokatívnejšia myšlienka klasických prístupov, známa nielen z prác L. Wirtha, ale aj z textov R. E. Parka a dokonca už G. Simmela, podľa ktorej jednotlivci reagujú na zvýšenú hustotu obyvateľstva psychologickou dezorganizáciou či antisociálnym správaním, bola dlho veľmi rešpektovanou. Celý rad výskumov však ukázal, že napríklad rôzne skupiny obyvateľstva mesta majú rôzne kultúrne očakávania o priestorovom správaní a aj rôzne „sociálne problémy“ ako výskyt určitých chorôb či kriminalita sa vyskytujú najmä

v husto osídlených častiach miest so špecifickým sociálnym zložením, vyznačujúcim sa napríklad vysokou nezamestnanosťou, rozšírenou chudobou či rasovou diskrimináciou (Spates, Macionis 1987);

- zatiaľ čo pôvodné prístupy v sociológii mesta hovorili o formálnosti a sociálnej rozmanitosti, z ktorej vyplýva tolerancia mestského prostredia, kontrastujúca so závistlivosťou dedín a mestečiek, z početných výskumov vyplynulo, že vyššia tolerancia nie je ani tak výsledkom mestského typu vzťahov, ako skôr vyššou životnou úrovňou a vyšším vzdelaním, ktoré sú v mestskom prostredí častejšie. Na mieru tolerancie vplyva aj vyšší podiel mladých bezdetných osôb v mestskom prostredí, moderné komunikačné prostriedky, regionálne vymedzené rozdiely v životnom štýle atď. (Spates, Macionis 1987);

- napokon sa v klasickej sociológii mesta objavuje ešte hypotéza o špecifickej „mestskej malátnosti“ (urban malaise), podľa ktorej mestské prostredie aj mimo vplyvu hustoty obyvateľstva spôsobuje akési špecifickú mestskú nemoc – pocit osamelosti, depresie, úzkosti, čo sa takisto v celom rade výskumov nepotvrdilo; mesto nie je napríklad ani pre deti viac stresujúcim prostredím ako iné typy sídiel a práve naopak – vyššia hustota obyvateľstva má aj pozitívne efekty: robí ľudí navzájom lepšie dostupnými (Spates, Macionis 1987).

Mesto teda – sumarizujúc – v zrkadle novších sociologických skúseností nereprezentuje natoľko odlišnú entitu oproti vidieku ako sa v minulosti predpokladalo. To, čo bolo považované za výrazne „mestské“, urbánne charakteristiky je výrazne korigované prítomnosťou komunitných znakov, ktoré síce nie sú identické vo svojej forme s charakteristikami vidieckej pospolitosti, plnia však v mestskej mikroštruktúre obdobné funkcie - predovšetkým umožňujú formuláciu parciálnych verejných záujmov na úrovni jednotlivých mestských častí, rôznych kultúrne vymedzených subštruktúr a pod. *„Mnohé zo znakov, ktoré Wirth a jeho názorový predchodca Simmel uvádzajú ako vlastné mestskému spoločenstvu, zodpovedajú znakom, ktorými ešte Tönnies popisoval ‚Gesellschaft‘. Sú nimi rastúca rôznorodosť, klesajúca izolácia a stúpajúce množstvo kontaktov, vedúce k dezorganizácii, sekularizácii a individualizmu integrovanej ľudskej spoločnosti. Obraz mestského človeka je potom charakterizovaný týmito znakmi: úzkosť, citová deprivácia, zdôrazňovanie významu vonkajškivosti vecí a nervová podráždenosť. Z takého obrazu vyplýva, že v meste musí byť viac duševných chorôb, že mestské prostredie má na svedomí rast kriminality, rozvodovosti a ostatných prejavov rozvratu spoločenského života. Ak sme však ochotní zbaviť sa tohto podsúvaného obrazu, zistíme, že správanie ľudí úzko súvisí predovšetkým s ich demografickými a sociálnymi znakmi, ako sú vek, vzdelanie, rodinný stav a rodinný život, povolanie, atď., spolu so schopnosťou spoločnosti zabezpečiť určitú mieru sociálnej istoty (zamestnanosť, zabezpečenie v starobe a chorobe) a pozitívnym pôsobením na také hodnoty života, ako je vzdelanie, práca, oddych, národná hrdosť, spravodlivosť alebo zdravie. Čím dôkladnejšia a vedeckejšia je interpretácia rozdielov pri porovnávaní mestského a vidieckeho človeka, tým ťažšie možno preukázať nejaké podstatné rozdiely. Neznamená to,*

že by neexistovali – majú len inú podobu a iný význam, ako sa veľmi často uvádza“ (Kusý 2003, s.31)

Aj sociologická reflexia mesta, vyjadrená v koncepcii „novej sociológie mesta“, rozvíjajúcej sa od 80. rokov minulého storočia, vychádza z poznania, že „mesto nemá až taký dramatický vplyv na sociálny život ľudí. Skôr ide o to, že mesto je prostredím, v ktorom sa sociálne procesy uskutočňujú – politika, náboženstvo, medziľudské vzťahy, ekonomické aktivity. Môžeme tu skúmať detailne ako všetky tieto (a mnohé ďalšie) procesy prebiehajú v mestskom prostredí“ (Spates, Macionis 1987, s.124).

Americká sociologická reflexia tejto skutočnosti viedla k vzniku nasledovnej typológie sídelných jednotiek, rozlišujúcej popri obciach (village) a mestách (city) aj metropolitné územia (metropolitan areas) (Butler 1976, s.266):

	obec	mesto	metropolitné územie
Demografické charakteristiky			
Početnosť obyvateľstva	malá (pod 10 000?)	stredná (10-50 000?)	veľká (nad 50 000)
Hustota obyvateľstva	nízka	stredná	vysoká
Vzťahy komunita – zázemie			
Početnosť obyvateľstva zázemia	malá	stredná	veľká
Vplyv komunity na zázemie	obmedzený	variabilný	extenzívny
Početnosť väzieb komunity a zázemia	málo	variabilne	mnoho
Sociokultúrne charakteristiky			
Heterogenita populácie	nízka	priemerná	vysoká
Dostupnosť organizácií a služieb	obmedzená	variabilná	extenzívna
Deľba práce	nízka	priemerná	vysoká
Potenciálna anonymita jednotlivca	nízka	variabilná	vysoká
Prevažujúci	primárne	sekundárne	sekundárne

charakter sociálnych vzťahov			
Prevažujúci typ sociálnej kontroly	primárna	sekundárna	sekundárna
Stupeň statusového postavenia	nízky	stredný	vysoký

Základnou odlišnosťou komunálnej politiky miest oproti komunálnej politike ostatných, menších obcí je to, že v na rozsiahlejšom území, pri významne väčších ekonomických objemoch a pri oveľa početnejších a diferencovanejších sociálnych štruktúrach mestského obyvateľstva dochádza k výraznejšiemu štruktúrovaniu záujmov v ktorých možno odlišiť záujmy celomestské a záujmy, špecifické najmä pre *jednotlivé mestské časti* (napríklad pôvodne samostatné obce, down-town), ale niekedy aj pre priestorovo v štruktúre mesta identifikovateľné ekonomické záujmy (priemyselné zóny, obchodné zóny, obytné zóny) či sociálne štruktúry (robotnicke štvrte, chinatown). „*Hustota obyvateľstva, cena pôdy, výška nájomného, dostupnosť, hygienické podmienky, prestíž, estetická atraktivita, absencia takých nepríjemností akými sú hluk, smog a špina určujú, nakoľko prítlačivými budú jednotlivé časti mesta pre život rôznych častí obyvateľstva. Miesto a charakter práce, príjem, rasové a etnické charakteristiky, sociálny status, obyčaje, zvyky, chute, výhody a predsudky – to sú niektoré faktory, pod vplyvom ktorých dochádza k výberu mestského obyvateľstva a jeho rozdeleniu medzi sídelné obvody. Takýmto spôsobom sa rôzne časti obyvateľstva, obývajúce kompaktné osídlia, sa navzájom segregujú takým stupňom, akým sú navzájom nezlučiteľné ich požiadavky a spôsob života a takou mierou, akou sú si vzájomne antagonistické. Ľudia, disponujúci homogénnymi statusmi a potrebami, spontánne smerujú do spoločného areálu, vedome si ho vyberajúc podľa jeho podmienok. Rôzne časti mesta nadobúdajú špecializované funkcie a mesto sa stále viac podobá na mozaiku sociálnych svetov, kde prechod z jedného sveta do druhého má skokovitý charakter.*“ (Wirth 2005: 108).

O špecifickej urbánnej politike – teda o špecifickej komunálnej politike v podmienkach miest – je teda odôvodnené hovoriť až v podmienkach veľkomiest, s takými znakmi mestského života, akými sú diferenciácia, anonymita, zrýchlený rytmus života, uvoľnenie sociálnych väzieb a pod., v čom nadviazala chicagská škola na starší sociologický pohľad Georga Simmela, ktorý považoval veľkomesto za východisko analýzy modernej spoločnosti (Simmel 2006).

Kľúčovou otázkou urbánnej politiky sa takto stáva otázka vnútornej štruktúry mesta, jeho vnútornej diferenciácie a zároveň identifikácie špecifiky jeho jednotlivých častí, resp.

opačne – spôsobu identifikácie jednotlivých častí, charakteristických určitou špecifikou, najmä špecifikou záujmov svojho obyvateľstva.

Historicky sa mesto pôvodne – povedzme v 18. – 19. storočí, najmä v období svojho rýchleho rastu v podmienkach prvej priemyselnej revolúcie – formovalo ako *koncentrická štruktúra*, ktorej jadro tvorila centrálna mestská zóna (reprezentovaná administratívnymi a finančnými inštitúciami), tesne obklopená zo všetkých strán obchodnou zónou a za ňou nasledujúcou zónou, obývanou nižšou spoločenskou vrstvou (predovšetkým služobníctvom). Až ďalej nasledovala koncentrická zóna, obývaná strednou triedou (napr. úradníctvom) a na okraji mesta v zeleni boli vilové štvrte a paláce vyššej spoločenskej vrstvy¹⁸. Takémuto modelu by mohla z nám blízkych miest zodpovedať napríklad pravobrežná Praha s administratívnym centrom v starej radnici na Staromestskom námestí (a v novej len kúsok odtiaľ), s obchodmi na Příkopech a Václavskom námestí (pôvodne aj na Uhelnom trhu a pod.), s činžovnými pavlačovými domami na Žižkove a rodinnými domčekmi a vilkami na Vinohradoch.

Tento model bol východiskovým pre tzv. teóriu prefiltrovania (filter down theory), ktorú v rámci prístupov chicagskej školy rozvinul Ernest W. Burgess: rast mesta viedol k tomu, že vyššia trieda sa sťahovala do novších (modernejších) domov, ktoré sa stavali mimo centra a svoje pôvodné domy (byty) v centre prenechávali nižším triedam (Buček 2006). Robert E. Park však za tým videl nielen ekonomické dôvody, ale aj motívy prestížne: bývaním v prominentnom satelite možno demonštrovať sebe aj iným životnú úspešnosť, tak dôležitú v hodnotovom rebríčku americkej etiky (Spates, Macionis 1987)

V 19. storočí, v období určitého spomalenia rastu miest, sa mesto stále viac formovalo ako *sektorová štruktúra*, v ktorej si uchovala svoju pozíciu centrálna mestská zóna, od ktorej sa lúčovite rozbiehajú ako výseče kruhu obchodné štvrte a štvrte obývané obyvateľstvom, relatívne homogénnym z hľadiska svojho profilu. Príkladom môže byť pre nás Viedeň s centrom, vyznačeným po zbúraní mestských hradieb Ringom, od ktorého radiálne odbieha Mariahilf s rovnomennou obchodnou tepnou, ale aj svojim obyvateľstvom dosť špecificky vyčlenené štvrte Margarethen či Josefstadt. Podobné znaky by sme našli aj v ľavobrežnej Budapešti (teda v Pešti).

Aj této realita našla vyjadrenie v pokuse o sektorovú teóriu, ku ktorej sa prihlásila takisto chicagská škola. Už Burgessova koncentrická schéma Chicaga obsahovala určité

¹⁸ U Burgessa (1925) je to 5 koncentrických kruhov (circular zones):

- prvý okruh tvorí tzv. očko (The Loop) tvorí centrálna administratívno-obchodná štvrť (vládne a municipálne budovy, najvýznamnejšie kultúrne inštitúcie, luxusné obchody ale aj centrálna železničná a autobusová stanica a pod.), ktorá je obkolesená druhým okruhom;
- druhý okruh je prechodnou mestskou zónou s koncentráciou ľahkého priemyslu a služieb, kam napr. v obraze Chicaga 20. rokov patrili aj China-town, „malá Sicília“, židovské ghetto ale aj štvrte pomocného personálu, zamestnaného v prvom okruhu;
- v treťom okruhu sa koncentruje priemyselné robotníctvo, žijúce najmä v dvojposchodových nájomných domoch blízko svojich pracovísk;
- vo štvrtom okruhu – oblasti rezidencií, tvorenej jednorodinnými a apartmentovými domami - býva už vyššia trieda;
- piaty okruh je smerom von otvorený, je to dochádzková zóna prímestských a satelitných sídiel s dostupnosťou 30 – 60 minút do centrálnej mestskej štvrte, ale nie všetci obyvatelia sú už viazaní na dochádzku do mesta (Spates – Macionis 1987, ss.171-172, Szczepański 1984, ss.16-17).

prvky, prekračujúce kruhové štruktúry – napr. „Black Belt“ (černošské štvrte, siahajúce od druhého okruhu cez celý tretí a zľahka zasahujúce aj do štvrtého) alebo „Deutschland Ghetto“ (obdobne ľahko zasahujúce z tretieho okruhu aj do druhého). Samostatne túto teóriu na základe analýzy 142 amerických miest sformuloval Homer Hoyt, konštatujúc, že v mestách, ktoré už majú nižšiu dynamiku rastu, už nie je problémom najšť vhodné bývanie kdekoľvek (Buček 2006), pričom sa mení aj prestíž jednotlivých segmentov koncentrických zón, ako to vyplynulo z jeho analýzy Chicaga v rokoch 1900, 1915 a 1936 (Spates, Macionis 1987).

Moderné mestá sa formujú ako *zmiešaná, polycentrická štruktúra*. Centrálna mestská zóna sa síce zachováva, ale už nemusí byť v centre, moderné technológie umožňujú alokáciu nielen na okraji, časť obchodnej siete ostáva v centre, časť však nachádza nové lokality výhodné z hľadiska dopravnej dostupnosti, vyššia spoločenská vrstva vyhľadáva tiché zóny nielen na okraji miest atď. Prvky takéhoto vývoja zachytáva už aj Bratislava s novým centrom, ktoré sa už tretíkrát sťahuje (z Hlavného námestia v Starom meste cez námestie SNP a Kamenné námestie) tentokrát k Dunaju do okolia novej budovy národného divadla, s koncentráciou obchodu do okrajových štvrtí, najmä k vyústeniam diaľnic a pod.

V teórii išlo vlastne o rozšírenie, či dokonca o prekonanie Hoytovho prístupu, v ktorom sa prejavil vplyv skutočností, že priemysel sa v ním skúmanom období šírila v meste pozdĺž (dopravných) radiál. Chauncey Harris a Edward Ullman, ktorí sa venovali tejto problematike po druhej svetovej vojne a dospeli k modelu mnohojadrového mesta s existenciou množstva špecializovaných funkčných priestorov (Buček 2006). A ako sa tieto priestory (nuclei) rozvíjajú? Po prvé: isté typy činností si vyžadujú istý typ vybavenosti aby mohli dosiahnuť najvyššiu produktivitu. Ak je cena priestoru (pôdy) privysoká (napríklad v blízkosti centra mesta, kde v minulosti boli alokované aj mnohé priemyselné aktivity, pretože v čase vzniku tam bola táto cena nízka), sú tieto aktivity premiestňované tam, kde je to ekonomicky únosné: týmto otázkam sa z ekonomického pohľadu venuje tzv. teória kompromisu (pozri Buček 2006: 6 – 8). Po druhé: niektoré činnosti sú nevýhodné pre iné, preto sa vyčleňujú do vzájomne vzdialenejších priestorov: štvrť „červených lúčov“ bude vytesňovaná do takej časti mesta, ktorá je vzdialená „serióznejším“ aktivitám. Po tretie: niektoré aktivity nie sú vhodné do určitých častí mesta – napríklad hasičská základňa do historického jadra. Tiež niektoré mestské firmy sa sťahujú na obvod mesta, kde je lepšia dopravná dostupnosť (Spates, Macionis 1987, ss.175-176).

Zatiaľ čo prvé dve z uvedených teórií sú dnes hodnotené ako príliš zjednodušujúce, tretia je problematická zase z hľadiska svojho zovšeobecňovania. Riešenie otázky identifikácie štruktúry mesta sa preto hľadá v analýze sociálnych území mesta (Social Area Analysis), spájajúcich sa predovšetkým s menom Eshrefa Shevkyho. Vo svojich analýzach vychádzal z nasledovných sociálnych charakteristík územia: sociálny status (miesto v spoločenskej hierarchii), rodinný status (počet detí, typ obydli, zamestnanosť matky) a etnicita. Na základe kombinácie týchto znakov vzniklo 32 typov „sociálnych území“ –

výhrada k tomuto prístupu sa týkala najmä výberu charakteristík (Spates, Macionis 1987, ss.176-177).

Zložitosť problému vyplýva navyše z toho, že niektoré ekonomické a sociálne záujmy sú priestorovo diverzifikované a nemožno ich jednoducho priestorovo identifikovať.

Práve porovnanie týchto troch modelov v praxi ukázalo, že celomestských funkcií – tam, kde tieto funkcie vychádzajú zo skutočne celomestsky relatívne homogénnych záujmov – je relatívne menej, ako sa na prvý pohľad zdá. A to ešte vo väčšine prípadov musí mesto ako celok vo svojej komunálnej politike prihliadať k opodstatneným a často diferencovaným záujmom svojich mestských častí – ako napríklad pri príprave strategických dokumentov rozvoja mesta ako celku. Nepochybne celomestskou funkciou je vnútromestská doprava, pravdepodobne najefektívnejšie bude celomestsky organizovať zber komunálneho odpadu (ale pravdepodobne s rozdielmi v jednotlivých častiach mesta – napr. podľa charakteru zástavby).

Výsledkom týchto vzťahom by mala byť aj dvojstupňová komunálna politika mesta s vyprofilovanou celomestskou úrovňou (ktorá ba nemala byť len súčtom úloh a problémov mestských častí, ale skutočne zameraná na celomestské otázky) a s komplementárnou úrovňou komunálnych politík mestských častí (vrátane ich špecifického postavenia ale v tom aj špecifického prínosu v rámci mesta ako celku).

Zatiaľ čo dolná kvantitatívna hranica, od ktorej je obec považovaná za mesto, je prinajmenšom konsenzuálne vždy pevne stanoviteľná, horná hranica má svoju dynamiku, ktorá – ako sa zdá – nemá svoj limit. Kým v 70. rokoch malo pár najväčších miest sveta okolo 8 miliónov obyvateľov, dnes túto hranicu prekonávajú už desiatky miest a najväčšie z nich za tridsať rokov narástli troj- až štvornásobne. Preto sa stále častejšie uplatňuje detailnejšia klasifikácia mestských sídiel na malé mestá, stredne veľké mestá, veľkomestá a metropoly (klasifikáciu rôznych typov miest pozri Musil 1967).

Z nášho hľadiska je však rovnako dôležité (aj z hľadiska legislatívnej úpravy) hranica toho, čo považujeme za „veľkomesto“, t. j. za mesto, ktorého vnútorná diferenciácia je natoľko relevantná, že je potrebné uvažovať aj o jej formálnom vyjadrení napr. v podobe samosprávnych mestských častí. *„Sociologické výskumy prinášali poznatky o existencii väčších či menších komunit a susedstiev a o spontánnom vytváraní tzv. prirodzených oblastí v mestách. Sú to časti miest s relatívne rovnorodým obyvateľstvom a s podobnými životnými podmienkami. Mestá totiž vždy boli sociálne a priestorovo štruktúrované a najmä, ak prekročili určitú veľkosť, bolo v nich možné odlíšiť jednotlivé štvrte, charakteristické osobitou svojráznosťou“* (Petříková, Kusý 1999, s.125).

V tomto kontexte sa sformovali tri základné modely samosprávy v metropolách:

Polycentrický model, v ktorom neexistuje žiadna priamo volená centrálna samosprávna inštitúcia pre mesto ako celok. Správa je decentralizovaná na orgány mestských častí. Takýto model sa v určitom období využíval v Londýne, kde *boroughs* neboli zastrešené žiadnym celomestským orgánom. Hlavné ťažkosti tohto modelu spočívajú najmä v neefektívnom poskytovaní verejných služieb ako aj v rozdieloch v ich poskytovaní pre

občanov toho istého mesta. Chýba celomestská perspektíva riadenia, rivalita mestských častí vedie ku konfliktom.

Unitárny model, ktorý je opakom predchádzajúceho. V tomto probléme sa najviac prejavuje nerešpektovanie priestorovo diferencovaných záujmov v štruktúre mesta. Nadmerná centralizácia spôsobuje okrem iného rast vzdialenosti medzi bydliskom väčšiny občanov a sídlom orgánov mesta. Orgány mesta navyše narastajú a menia sa na veľké byrokratické štruktúry. S týmto problémom zápasili a dodnes zápasia vo Švédsku, kde v procesoch amalgamácie vznikli veľké administratívne obce najmä v sídelných aglomeráciách. Vo veľkých *kommunen* sa preto v posledných rokoch opäť výrazne presadzuje decentralizácia. Vytvárajú sa miestne časti ako správne jednotky. Napríklad 436-tisícový Göteborg má dnes 21 výborov mestských častí.

Dvojstupňový model vyjadruje pokus spojiť výhody a odstrániť nevýhody oboch predchádzajúcich modelov. V jeho rámci sa vytvárajú dve roviny správy – rovina celomestská s celomestskými orgánmi a rovina mestských častí s vlastnými orgánmi. Prináša však aj celý rad nových problémov, predovšetkým v riešení otázky nadriadenosti celomestským orgánom orgánom mestských častí. Takto to fungovalo v našich mestách v časech národných výborov: mestský národný výbor bol jednoznačne nadriadený obvodným národným výborom v mestských obvodoch. Aj v súčasnosti existuje v oboch našich najväčších mestách dvojstupňový model, v ktorom dominuje postavenie celomestskej roviny, možno aj v dôsledku práve spomenutej histórie.

„*Myšlienka o potrebnosti zámerného a plánovitého členenia mesta do menších skladobných jednotiek sa objavuje najmä po 1. svetovej vojne ako dôsledok a reakcia urbanistickej a sociologickej kritiky rozbujujúcich sa miest 19. storočia*“ (Petříková, Kusý 1999, s.125). Teória urbanizmu v tejto súvislosti pracuje s kategóriou *obytný okrskok*. Americký „teoretik susedstva“ Clarence Arthur Perry (Perry 1929, ss.22–140), ktorý používal ešte pojem „susedská jednotka“ a ktorý už v roku 1929 vyslovil nasledovné požiadavky na túto jednotku (Ames, McClelland 2002, ss.57–58, Petříková, Kusý 1999, ss.127–128):

- veľkosť by mala byť cca 65 ha, pričom dôležitejším kritériom je, aby obyvatelia zaplnili svojimi školopovinnými deťmi prvý stupeň základnej školy a deti nemali do školy ďalej ako 450 m – predpokladaný počet obyvateľov by mal byť cca 1500 osôb. Toto kritérium malo byť základné a odvodené od veľkosti prirodzenej komunity;
- pokiaľ by bolo územie jednotky zastavané viacbytovými domami, mali by mať tieto byty k dispozícii vlastné dvory, záhrady, patia a ihriská;
- hranice jednotky by mali byť tvorené širokými tranzitnými komunikáciami, ktoré by oddeľovali zároveň jednotky navzájom (na rozdiel od hraníc susedstiev, ktoré by mali byť tvorené živými plotmi, múrikmi, ale aj chodníkmi, pričom stavba plotov by mala byť regulovaná);

- dopravné komunikácie by mali tvoriť hierarchickú sústavu aj čo do svojej šírky: tranzitná doprava by mala byť z vnútra jednotky úplne vylúčená a vnútorné komunikácie by mali byť len pre obmedzenú dopravu obyvateľov jednotky a pre chodcov;
- občianska vybavenosť by mala byť rozmiestnená diferencovane: škola by mala byť umiestnená v strede jednotky, zatiaľ čo obchody, spoločenské a iné komunálne zariadenia by mali byť rozmiestnené po obvode jednotky, v blízkosti hlavných ciest, pri hraniciach so susednou jednotkou, najlepšie na miestach, kde sa križujú vnútorné komunikácie a chodníky s tranzitnými komunikáciami;
- cca 10% plochy jednotky by mali tvoriť parky a rekreačné plochy.

Susedstvo tvorí – samozrejme – prirodzený základ vidieckej komunity. Menej často sa však zdôrazňuje význam susedstva práve v mestskom prostredí: „*Najvýraznejším miestom, kde môžeme očakávať výskyt osobných vzťahov v mestskom prostredí je susedstvo*“ – píše J. L. Spates a J. J. Macionis (Spates, Macionis 1987, s.144). Táto skutočnosť poskytuje významný podnet pre rozvoj komunálnej politiky aj v mestách vytváraním podmienok pre rozvoj funkcií susedstva,

Teória urbanizmu zaraďuje pritom susedstvo na začiatok škály, ktorej ďalšími prvkami sú mikrorajón, susedská jednotka, obytný okrskok, pričom cieľom tejto klasifikácie bolo „*dosiť racionálnejšiu priestorovú organizáciu miest a rozčleniť mesto na určité menšie, vnútorne usporiadané obytné celky a vytvoriť akési základné urbanistické jednotky mestského obytného prostredia s vlastnou sociálnou infraštruktúrou a s vlastným sídelným spoločenstvom, ktoré by v optimálnej miere uspokojovali požiadavky a potreby tohto spoločenstva na komplexné bývanie*“ (Petříková, Kusý 1999, s.125). Nakoľko sa táto teória v jej kolektivistickej modifikácii aplikovaná na tzv. nové obytné súbory našich miest osvedčila, bolo predmetom celého radu sociologických výskumov aj u nás (Musil 1985).

3. Sociálny kapitál

Potreby a záujmy, vyplývajúce zo spoločného sídlenia, nútia ľudí kooperovať navzájom, stmeľujú ich, organizujú chod tejto pospolitosti. Keď ľudia utvárajú sociálny priestor, znamená to, že určujú vzťahy k iným ľuďom alebo javom. Vytvárajú normy správania, mechanizmy samoorganizovania, organizujú spoločenský život a celkový chod spoločenstva. Tu sa už prejavuje pospolitosť nielen ako sídlo, ale ako sídelné spoločenstvo. Presadzovanie spoločných cieľov a záujmov posilňuje súdržnosť, solidaritu a vzájomnú pomoc, ktoré sa takto stávajú vlastným základom komunálnej politiky.

Z novších sociologických prístupov v prúde tzv. ekonomickej sociológie, nadväzujúcej v 80. rokoch na chicagskú školu, si v kontexte skúmania sociologických aspektov komunálnej politiky zasluhuje pozornosť najmä *teória sociálnych sietí a sociálneho kapitálu*, okrem iného aj preto, že vyúsťujú aj do praktického využitia v komunálnej politike oveľa viac

ako predchádzajúce sociologické prístupy.

Prirodzená ľudská potreba združovať sa vedie ľudí k tomu, že sa navzájom stretávajú, komunikujú, vstupujú do interakčných vzťahov, vykonávajú spoločnú činnosť. Takto vytvárajú siete vzťahov – sociálne siete. Sociálna sieť je jav *sui generis*, neprevoditeľný na jednotlivca, vzniká ako synergický efekt spoločného života. Individuá ale aj skupiny sietí vytvárajú a ona ich život spätne ovplyvňuje. Sociologická teória, reflektujúca tento jav, vychádza z formálnej sociológie Georga Simmela (ktorý chápal sociológiu ako určitý druh „geometrie sociálnych vzťahov“ a ako prvý použil pojem „siete“ v sociologickom chápaní) a z prístupov Leopolda von Wiese, ktorý chápal sociológiu ako učenie o vzťahoch (Beziehungslehre) a sociálno v jeho chápaní spočívalo v sieti vzťahov medzi ľuďmi, pričom tento pojem už ako „sociálna sieť“ sa objavuje u Ferdinanda Tönniesa a Maxa Webera. Ako analytický koncept dostala sociálna sieť pomenovanie až v *Morenovej* sociometrii. V britskej sociológii sa teória sociálnych sietí rozvinula na teóriu stredného dosahu.

U Maxa Webera sa objavuje termín sociálna sieť ako sociologická metafora: Individuá sietí tkajú a zároveň sú do nej chytené. „Sociálna sieť je množina sociálnych subjektov, ktoré sú prepojené výmennými vzťahmi“ (Kabele 1987, s.88). Sociálna sieť môže byť popísaná v kategoriálnom prístupe ako *súhrn objektov s určitými vlastnosťami, motiváciami a normami konania*, alebo v prístupe štruktúrnom, kde sa popisuje ako *štruktúra vzťahov výmeny moci a závislosti, určujúcej toky vzácných zdrojov v sociálnom systéme* (Kabele 1987, ss.88-89), „súbor všetkých vzťahov a v užšom zmysle súbor tzv. výmenných vzťahov určitého jednotlivca alebo zoskupenia s inými ľuďmi alebo zoskupeniami“ (Košta 2004, s.33).

V Putnamovom koncepte je zároveň najvýraznejšie prítomná aj teória *sociálnych sietí*. V literatúre sa – podobne ako v prípade sociálneho kapitálu – stretávame s celým radom prístupov „od rozboru spôsobov, akými pozícia aktéra v sociálnej sieti obmedzuje jeho konanie, cez vzory prúdenia sociálneho kapitálu po analýzu spôsobu, ako sociálne siete pomáhajú aktérom ovplyvniť spolukonajúcich partnerov“ (Kusá 1994, s.105).

Spoločenstvá sú sociálnymi sieťami ľudí, ktorí sa vzájomne poznajú, a zároveň sú morálnymi inštitúciami. Využívajú interpersonálne väzby, aby viedli svojich členov k rešpektovaniu spoločných hodnôt a noriem. Sociálne siete, ktoré sa medzi spoločne sídlivými ľuďmi vytvárajú, zabraňujú izolácii a anonymite. Ľudia sa organizujú za účelom svojpomoci, za účelom riešenia spoločných problémov a presadzovania spoločných záujmov, ktoré vyplývajú zo spoločného sídlenia alebo spoločenského života. Vytvárajú pritom sociálne väzby rôznej intenzity a hustoty a trvalé kontakty, ktoré sú skutočnosťou *sui generis*, neredukovateľnou na ich aktérov.

Dobre fungujúce sociálne siete nie sú objavom moderných čias. Podpora, akú spolkom a združeniam poskytovala mediciovská vláda Florencie, viedla k tomu, že v rokoch 1460 – 1480 žili v tomto chodili nie veľkom meste Donatello, Boticelli, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Brunelleschi, Machiavelli, Savonarola, Pico de Mirandola a mnohí ďalší významní predstavitelia vedy, politiky, umenia atď.: kľúčom k pochopeniu tohoto fenoménu, ktorý sa stal základom koncepcie sociálneho kapitálu, neboli peniaze, ale fakt, že optimálna

štruktúra sociálnych sietí nedovolila prepadnúť do nevyužitia žiadnemu talentu, že nedovolila upadnúť nikomu, kto mohol a chcel prispieť k rozkvetu komunity. Sociálny kapitál je viazaný na črty spoločenskej organizácie ako sú dôvera, normy správania a siete, ktoré podporujú koordináciu a kooperáciu pre vzájomný prospech. Sociálny kapitál je dôležitý ako garancia dlhodobej kontinuity a záruka možnosti pružne reagovať na vynárajúce sa problémy v komunite.

Termín sociálna sieť a teórie sociálnych sietí v tomto zmysle boli využité aj na skúmanie a vysvetlenie komunitných vzťahov, ktoré prekračujú uzavreté hranice skupín a - ako si uvedieme ďalej - poslúžili ako východisko aj pri komunitných štúdiách.

James Samuel *Coleman*, ktorý začal pojem sociálny kapitál používať medzi prvými, rozlišoval kapitál fyzický, ľudský a sociálny. Jeho definícia sociálneho kapitálu je už považovaná za klasickú: „Ak vychádzame z teórie racionálneho konania, v ktorej má každý účastník kontrolu nad určitými zdrojmi a záujem o určité zdroje a možnosti, sociálny kapitál predstavuje jeden zo zdrojov, dostupných účastníkov“ (1988, s.89).

Všimnime si napríklad formy sociálneho kapitálu v Colemanovom chápaní (1988):

- Coleman za sociálny kapitál považuje záväzky a očakávania. Ak subjekt A urobí niečo pre subjekt B a verí, že B mu za to v budúcnosti poskytne protihodnotu, vznikne tak u subjektu A očakávanie a u subjektu B povinnosť, záväzok, očakávanie, že toto očakávanie nesklame. Túto povinnosť (zaviazanosť) označuje Coleman pôvodne čisto ekonomickým pojmom „dobropis“;

- za sociálny kapitál považuje Coleman aj informačné kanály. Informácie sú dôležité pre vytvorenie základov akéhokoľvek konania. Jednou z možností získavania informácií sú sociálne vzťahy. Vzťahy medzi subjektami sú teda dôležití nielen kvôli dobropisom, ale aj kvôli informáciám, ktoré by sme z hľadiska ekonomickej terminológie mohli považovať za formu komparatívnej výhody;

- významnou, aj keď labilnou formou sociálneho kapitálu sú normy a účinné sankcie – tu možno vnímať aj paralelu medzi technickými a sociálnymi normami – ktoré určité konania preferujú, podporujú, kým iné sťažujú, až zakazujú.

Všetky sociálne štruktúry a sociálne vzťahy uľahčujú vznik určitých foriem sociálneho kapitálu. Niektoré vlastnosti sociálnych štruktúr sú však z tohoto hľadiska osobitne dôležité:

- uzavretosť sociálnych sietí – umožňuje vznik sankcií, ktoré vynucujú uplatňovanie noriem: keďže členovia skupiny sú vo vzájomných kontaktoch, môžu sa zjednotiť na ukladaní sankcií, týkajúcich sa súboru skupinových povinností;

- využiteľnosť sociálnych organizácií – rôzne formy združení, ktoré vznikajú pre určitý účel, poskytujú svojim členom svoju štruktúru, ktorá je využiteľná a využívaná aj pre iné účely.

U ďalšieho z klasikov teórie sociálneho kapitálu, francúzskeho sociológa Pierra Felixa *Bourdieu*a je už ekonomická paralela menej zrejímavá, hoci aj Bourdieu hovorí, že kapitál je

akumulovaná práca, či už vo forme materializovanej alebo vo forme zvnútornenej (inkorporovanej), z čoho vychádza pri svojom rozširovaní teórie foriem kapitálu od kapitálu ekonomického a sociálneho ku kapitálu kultúrnemu – pričom sociálny a kultúrny kapitál považuje stále za transformované formy ekonomického kapitálu (Bourdieu 1986), resp. v neskorších prácach od kapitálu fyzického prinútenia a ekonomického kapitálu ku kapitálu informačnému a symbolickému (Bourdieu 1999)¹⁹.

Dôležité je však vnímať aj jeho chápanie „poľa“. Pole („*le champ*“) - t.j. súhrn vzťahov objektívnych síl, ovplyvňujúcich každého, kto doňho vstúpi, ktoré však nemožno redukovať na záujmy jednotlivých subjektov alebo dokonca na priame interakcie medzi nimi (Bourdieu 1985) – vyjadruje pritom „sociálne podmienky, vytvárajúce mechanizmy, ktoré určujú, či subjekt, vstupujúci do daného poľa bude ním prijatý alebo vylúčený“ (Bourdieu 2002).

Zatiaľčo u Colemana je sociálny kapitál len aspektom sociálnej štruktúry, u ďalšieho z významných autorov teórií sociálneho kapitálu, Roberta D. Putnama je už produktom sociálnych sietí – sú to „znaky sociálnych organizácií, ako napr. účasť občanov, normy vzájomnosti a dôvera k ostatným, ktoré umožňujú obojstranne výhodnú spoluprácu“ (Putnam 1993). Zatiaľčo Coleman a Bourdieu identifikujú miesto sociálneho kapitálu skôr v mikro a mezoštruktúre spoločnosti, Putnam ho posúva skôr do mezo a makroúrovne.

Putnam pritom uvádza viacero klasifikácií sociálneho kapitálu, ako napríklad delenie sociálneho kapitálu na

- premostujúci (*bridging social capital*), ktorý spája – doslova zosieťováva – jednotlivcov ponad hranice ich etnicity, spoločenských vrstiev, náboženstiev, profesií atď., čo Putnam považuje za ideál občianskej spoločnosti, a

- viažuci (*bonding social capital*), ktorý viaže jednotlivcov vo vnútri ich skupín a tam, kde prevažuje nad premostujúcim kapitálom, vznikajú na jeho báze kriminálne a ilegálne združenia;

ďalej na

- horizontálny, spájajúci osoby s rovnakým alebo obdobným sociálno-ekonomickým statusom bez toho, aby medzi nimi dochádzalo k vytváraniu hierarchických štruktúr ako napr. v amatérskych športových spolkoch, a

- vertikálny, v ktorom sú konzervované hierarchické štruktúry, ako napr. v cirkvách (sociálny kapitál tu bezosporu existuje, ale nie je schopný presadiť demokratické pomery);

tiež na

- formálny, ako napríklad rodičovské združenia či odbory, ktoré majú svojich volených funkcionárov, pravidlá členstva, členské poplatky, pravidelné schôdze atď. a

¹⁹ Bourdieuom novozavedený kultúrny kapitál môže mať pritom tri formy:

- inkorporovaný kultúrny kapitál, akým je napríklad vzdelanie, kompetencie, vkus a pod.;
- objektívny kultúrny kapitál, do ktorého patria knihy, obrazy, ale aj stavby či stroje;
- inštitucionalizovaný kultúrny kapitál, ktorý reprezentujú napríklad doktoráty a iné akademické tituly, vysvedčenia a osvedčenia a pod.

U Bourdieua sa teda ľudský kapitál na prvý pohľad fakticky „rozpušťa“ v kultúrnom kapitále.

- neformálny, ktorý je takisto dôležitý, aj keď mu je venovaná oveľa menšia pozornosť ako napr. skupinám, stretávajúcim sa pravidelne na pive;
alebo
- hustý (*thick social capital*), keď napríklad partia z jedného pracoviska chodí hrať spolu futbal alebo s rodinami na dovolenku, a
- riedky (*thin social capital*), ktorý tvoria takmer neviditeľné pradivá ako medzi ľuďmi, ktorí sa zo zvyku zdravia, poznajú sa zo zastávky hromadnej dopravy a pod.;
- či tiež
- dovnútra (*inward-looking*) orientovaný sociálny kapitál, ako napríklad obchodné komory a
- navonok orientovaný (*outward-looking*) sociálny kapitál, ako napríklad charitatívne organizácie (Putnam 2001, ss.25–29).

Operacionalizáciou vyššie uvedených putnamovských prístupov možno merať a porovnávať sociálny kapitál na úrovni

- celých krajín: najznámejším reprezentantom tohoto prístupu je Putnamom editovaný zborník, zahŕňajúci porovnanie sociálneho kapitálu Veľkej Británie, Švédska, Austrálie, Japonska, Francúzska, Nemecka, Španielska a USA (Putnam 2001), ale dnes už existujú aj monografie o sociálnom kapitále z mnohých ďalších jednotlivých krajín – napr. Írska (Policy 2003), Fínska (Ilmonen 2000) alebo Svetovou bankou sponzorovaného výskumu sociálneho kapitálu Albánska a Nigérie (Grootaert et alii 2004);
- na mezoúrovni, za ktorú môžeme považovať porovnanie sociálneho kapitálu jednotlivých štátov USA (Casey, Christ 2002), či Nemecka (Cusack 1997), analýzu sociálneho kapitálu lodžského vojvodstva (Krzyszowski 2000) alebo etnických minorít v Austrálii (Giorgas 2000);
- na úrovni jednotlivých sídiel, kam možno zaradiť napríklad benchmarking sociálneho kapitálu 51 sídiel z rôznych štátov USA (Social Capital 2000).

Nie je náhoda, že viaceré z týchto výskumov boli financované významnými finančnými či podnikateľskými subjektami. Analýza sociálneho kapitálu odhaľuje významné príležitosti i riziká investovania v určitom priestore – poukazujú na mieru akceptácie či neakceptácie nových prvkov v priestore (Bourdieuovo „*le champ*“), na premostujúci či viažúci charakter existujúceho sociálneho kapitálu v krajine, regióne či meste (Putnamov „*bridging*“ a „*bonding social capital*“) atď.

Po oblúku sa teda obnovuje tesnejšie prepojenie medzi ekonomickým a sociálnym kapitálom – to, čo „ekonomický sociológ“ Coleman na začiatku 80. rokov analyticky rozčlenil, sa v o dvadsať rokov neskôr znovu v novej, Putnamom inšpirovanej syntéze dopĺňa a spája.

Možno práve preto, že investori uprednostňujú z pochopiteľných dôvodov analýzy sociálneho kapitálu najmä pri väčších aktivitách (pozri napríklad aktivity Svetovej banky na www.worldbank.org/poverty/scapital/home.htm) je frekvencia analýz sociálneho kapitálu na

miestnej úrovni zatiaľ nižšia. Podobne ako na makro- a mezoúrovni sa však analýzy sociálneho kapitálu stávajú významným podkladom pri rozhodovaní o lokalizácii investícií. Sociálny kapitál môže pritom zohrať aj významnú substitučnú rolu a zvýšiť konkurencieschopnosť regiónu alebo mesta aj v takých prípadoch, keď v jeho prospech nevytvádzajú naplno kritériá čisto ekonomické, technické či ľudské.

Sociálny kapitál, otvorenosť alebo naopak uzavretosť sociálnych sietí v obci možno v rámci komunálnej politiky modifikovať. R. Putnam, jeden z najvýznamnejších predstaviteľov tohoto prístupu, vo svojej dnes už klasickej práci *Bowling alone* upozornil na to, že kým v minulosti sa pri bowlingových (kolkových) dráhach stretávali skupiny kolegov z práce, bývalých spolužiakov zo školy, rodín a kamarátskych skupín, v súčasnosti už možno často stretnúť jednotlivcov, ktorí si prídu „zagúľať“ sami. Sami so sebou. Putnam z toho vyvodzuje proces rozpadu sociálnych štruktúr, individualizáciu v pospolitostiach i v spoločnosti. Jeden z článkov, ktoré sa objavili ako reakcia na túto prácu, bol nadpísaný *Kicking together!* – a upozorňoval, že na futbalových ihriskách sa zatiaľ nestretávame s tým, že by si tam niekto prišiel zahrať sám – takže kríza sociálnych vzťahov nehrozí. Z toho vyplýva určité poučenie: ak budeme vytvárať podmienky pre stretávanie ľudí, môžu sa upevňovať sociálne vzťahy a siete, môže sa posilňovať sociálna integrita celej obce ako významný výsledok ale aj impulz ďalšieho posilňovania komunálnej politiky.

Záver

Ako je zrejmé z predchádzajúceho textu, sociologické disciplíny sústredili za posledné viac ako storočie veľké množstvo poznatkov, ktorých využiteľnosť pre teóriu komunálnej politiky môžeme zhrnúť do niekoľkých záverov:

- rozdiely medzi mestom a vidiekom nie sú v konečnom dôsledku také zásadné, aby zakladali dôvod na odlišnosť princípov komunálnej politiky v mestách a na vidieku;
- základom komunálnej politiky ostávajú spoločenstvá typu *Gemeinschaft*, na vidieku organizované ešte stále predovšetkým na základe teritoriálnej blízkosti, susedstva, príbuzenských vzťahov a pod.;
- základom komunálnej politiky ostávajú aj v mestách jadrové spoločenstvá typu *Gemeinschaft*, aj keď organizované nie bezpodmienečne na teritoriálnej blízkosti, na susedstve a pod., ale viac na blízkosti záujmov, manifestovaných v neformálnych štruktúrach;
- kvantitatívna hranica medzi mestským a vidieckym typom komunálnej politiky je však značne nižšia ako 5000 obyvateľov, preto treba vytvárať právne, ekonomické a organizačné predpoklady pre formovanie mechanizmov vyjadrovania spoločných záujmov spoločenstiev, spoluvytvárajúcich sídlo;

- obsahovo v oboch typoch je základom komunálnej politiky integrita záujmov spoločenstva ako základ pocitovanej spoločnej identity;
- pokiaľ je táto integrita záujmov identifikovateľná aj priestorovo, môže byť jej nositeľom územná samospráva: problémom je nájdenie spôsobu, akým možno ohraničiť priestor spoločných záujmov, resp. dominanciu určitých záujmov v ohraničenom priestore;
- pokiaľ nie, tak samospráva záujmová, subjekty občianskej spoločnosti a pod. sa stávajú nositeľmi záujmov jednotlivých skupín a vstupujú komplementárne do komunálnej politiky;
- špecifická situácia vzniká vo veľkých mestách, kde prevládajú prvky modelu Gesellschaft – problémom je hranica tohto typu sídiel, ktorá sa zrejme pohybuje skôr v hraniciach desaťtisícov ako státisícov obyvateľov;
- aj keď neformálne skupiny i tu sú schopné vyjadrovať navonok záujmy spoločne sídliaceho obyvateľstva, veľký význam má vytvorenie takej formálnej štruktúry miestnej samosprávy, ktorá by čo najlepšie vyjadrovala priestorovo diferencované záujmy tohto obyvateľstva.

Literatúra

1. AMES,D.L., FLINT McCLELLAND,L. (2002): Historic Residential Suburbs. In: National Register Bulletin (U.S. Department of Interior), [http://www.nps.gov/history/ Nr/publications/bulletins/pdfs/Suburbs.pdf](http://www.nps.gov/history/Nr/publications/bulletins/pdfs/Suburbs.pdf)
2. BAUMAN,Z.(2006): Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov
3. BERTARND,A.L., WIERZBICKI,Z.T. (1970): Socjologia wsi w Stanach Zjednoczonych. Stan i tendencje rozwojowe. Wrocław – Warszawa – Kraków. Ossolineum
4. BITUŠÍKOVÁ,A. (2003): Urbánna antropológia. Východiská a perspektívy. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB
5. BLÁHA,I.A. (1968): Sociologie. Praha : Academia
6. BLAŽEK,B. (1998): Venkov – města – media. Praha : Sociologické nakladatelství,
7. BOURDIEU,P. (1993): Esprits d'Etat. Genise et structure du champ bureaucratique. In: Actes de la recherche en sciences sociales. № 96-97, p.49-62. Cit. podľa rus. prekl. Бурдые, П. (1999): Дух государства. Генесис и структура бюрократического поля. In: Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. Санкт Петербург: Алетейя, с.125-166. (<http://bourdieu.narod.ru/bourdieu/PBetat.htm>)
8. BOURDIEU,P.(1996): Le champ scientifique. In: Actes de la recherche en sciences sociales. № 2-3, p.88-104. Cit. podľa rus. prekl. Бурдые, П. (2002): Поле науки.

Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. Санкт Петербург: Алетейя, (http://bourdieu.narod.ru/boudieu/PB_champ_scientifique.htm)

9. BOURDIEU,P. (1985): Social Space and the Genesis of Groups. In: Social Science Information, Vol. 24, № 2, pp.195–220. Cit. podľa čes. prekl. Sociální prostor a geneze „tříd“ (<http://mujweb.cz/www/soc.strat/Texty/bourdpr00.html>)
10. BOURDIEU,P. (1986): The Forms of Capital. In: Richardson, J. G. (ed.): Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood Press, pp.241–258.
11. BUČEK,I. (2006): Komunálna ekonómia a komunálna politika. Bratislava: UK, (<http://www.fns.uniba.sk/~khg/stiahnutie/1.pdf...15.pdf>)
12. BUTLER,E.W. (1976): Urban Sociology. A Systematic Approach. New York, Hagerstown, San Francisco, London : Harper & Row Publishers
13. CASEY,T., CHRIST,K. (2002): Social Capital and Economic Performance in the American States. Terre Haute: Institute of Technology, 29 p. (<http://www.rose-hulman.edu/~casey1/US%20Social%20Capital%20%28Casey-Christ%29.pdf>)
14. CIECHOCIŃSKA,M. (1983): Problematyka morfologii społecznej miasta. In: TEORIE, s.45–56
15. COLEMAN,J.S. (1988): Social Capital in the Creation of Human Capital. In: American Journal of Sociology, Vol. 94.,
16. CUSACK,T.R. (1997): Social Capital, Institutional Structures and Democratic Performance: A Comparative Study of German Local Governments. Berlin: Wissenschaftszentrum für Sozialforschung, 53 s. (<http://bibliothek.wz-berlin.de/pdf/1997/iii97-2001.pdf>)
17. GÁNDHÍ,M.K. (2003): Hind svarádz nebolí Indická samospráva. Brno
18. GIORGAS,D. (2000): Community Formation and Social Capital in Australia. Sydney: Australian Institute of Family, 2000 (<http://www.aifs.gov.au/institute/afrc7/giorgas.pdf>)
19. GROOTAERT,CH., NARAYAN,D., NYHAN JONES,V., WOOLCOCK,M. (2004): Measuring Social Capital. Washington: World Bank
20. HARTL,P. (1997): Komunita občanská a komunita terapeutická. Praha : Sociologické nakladatelství
21. HEŘMANOVÁ,E. (1996): Sídlo. In: VELKÝ sociologický slovník. Praha: Vydavatelství Karolinum , s. 983.
22. HUDEČKOVÁ,H., SCHIMMERLING,H. (1996): Sociologie venkova. In: VELKÝ sociologický slovník. Praha: Vydavatelství Karolinum, s.1172–1173
23. HUDEČKOVÁ,H. (1996a): Venkov. In: VELKÝ sociologický slovník. Praha: Vydavatelství Karolinum , s.1380–1381
24. HUDEČKOVÁ,H. (1996b): Vesnice. In: VELKÝ sociologický slovník. Praha: Vydavatelství Karolinum , s.1382–1383

25. ILMONEN,K. (2000): Social Capital and Trust in Finland. Dublin: Trinity College, 20s. (<http://www.jhu.edu/~istr/conference/dublin/workingpapers/ilmonen.pdf>)
26. JEŘÁBEK,H. (1997): Marienthal. Sociologický časopis, roč.33, č.2, s.321-337
27. KABELE,J. (1987): Rodinné sítě. In: Výzkum rodiny I., Praha : VÚPSR , s.84–100
28. KELLER,J. (1996): Komunita. In: VELKÝ sociologický slovník. Praha: Vydavatelství Karolinum , s.512-514
29. KONEČNÝ,S. (1990): Autoregulácia a participácia vo väzbách na sociálny rozvoj. In: Človek a práca na prahu tretieho tisícročia. Bratislava: VÚSRP, s.223-227.
30. KONEČNÝ,S. (2006): Komunálna politika. Študijná príručka. Bratislava: Mayor, 2006
31. KONEČNÝ,S. (2004a): Komunálna sociálna politika – k vymedzeniu pojmu. In.: Nový model sociálneho zabezpečenia. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, s.107–126.
32. KONEČNÝ,S. (2004b): Miestna samospráva v Rakúsku a jej úlohy v sociálnej pomoci. Bratislava : Mayor
33. KONEČNÝ,S. (2004c): Sociálny kapitál, sociálne siete a komunálna politika. In: Lidský kapitál a investice do vzdělání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, s. 80-89
34. KONEČNÝ,S.(2004d): Sociálny rozvoj, sociálny drift, sociálne siete a sociálny kapitál v miestnom a regionálnom rozvoji. In: Národná a regionálna ekonomika V. Košice: Ekonomická fakulta TU, s.337 – 342
35. KOŠTA,J. (2004): Sociológia. Bratislava: Ekonóm
36. KOTAČKA,L. (1996): Sousedství. In: VELKÝ sociologický slovník. Praha: Vydavatelství Karolinum , s. 1189
37. KOWALSKI,M. (1976): Basic directions of changes in rural life system in Poland. In: Changes in rural life system in Poland. Fourth world congress of rural sociology, Toruń. Acta Universitatis Lodziensis, Seria III, nr 10. Łódź: Uniwersytet Łódzki 1976, s.5–29
38. KUSÁ,Z. (ed.) (1994): Slovensko v 90. rokoch. Trendy a problémy. Bratislava : Slovenská sociologická spoločnosť pri SAV – Sociologický ústav SAV, s.185
39. KUSÁ,Z. (1994): Sociálne siete a mocenské poriadky. In: KUSÁ Z. (ed.) (1994): Slovensko v 90. rokoch. Trendy a problémy. Bratislava : Slovenská sociologická spoločnosť pri SAV – Sociologický ústav SAV, s. 105
40. KUSÝ,I. (2003): Sociológia sídiel. Bratislava : Katedra sociálnej práce PdF UK – Občianske združenie Sociálna práca
41. LE CORBUSIER (1966): Kapitoly o modernej architektúre. Bratislava : Tatran
42. LOBAO,L. (2007): Rural Sociology. In: BRYANT,C.D., PECK,D.L. (eds.) (2007): The Handbook of 21st Century Sociology. Newbury Park : Sage Publications, pp.465–476.
43. METCALF,B. (2008): o komunitách. In: Komunity v sieti. <http://komunity.vsieti.sk>, 18.6.2008
44. MIKOLAJEWSKA,B. (1999): Zjawisko wspólnoty. New Haven : Linton´s Video Press

45. MISIAK,W. (1983): Teoretyczne i metodologiczne koncepcje badania miasta. In: TEORIE TEORIE sociologii miasta a problemy społeczne miast polskich. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Ossolineum, 1983, s. 25-44
46. MORAVČÍKOVÁ,D., KUČÍRKOVÁ,D. (2007): Rurálna sociológia. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita
47. MUSIL,J. (1967): Sociologie soudobého města. Praha : Nakladatelství Svoboda
48. MUSIL,J. a kol. (1985): Lidé a sídliště. Praha: Nakladatelství Svoboda
49. MUSIL,J. (1996): Sociologie města. In: VELKÝ sociologický slovník. Praha: Vydavatelství Karolinum ,s.1095–1097
50. NEWBY,H. (1980): Community. In: An Introduction to Sociology. New York, The Open University Press
51. PARSONS,T. (1970): Revised Analytical Approach to the Theory of Social Stratification. (Cit. podľa čes. prekl. In: PARSONS, T.: Studie o sociální stratifikaci. Praha : Universita Karlova, s.29-61
52. PAŠIAK,J. (1980): Človek a jeho sídla. Bratislava : Obzor
53. PAŠIAK,J. (1990): Sídelný vývoj. Bratislava: Veda
54. PAŠIAK,J. (1991): Renesancia obecného spoločenstva. Sociológia, č.1-2
55. PAŠIAK,J. (2002): Ľudské spoločenstvá v hodnotovej a etickej orientácii urbanizmu a priestorového plánovania. In: PETRÍKOVÁ, D. (ed.): Priestorové plánovanie, etika a náboženstvo. I. II. STU Bratislava : Fakulta architektúry STU –Evanjelická bohoslovecká fakulta UK. , II. s.40-61, s.170-182.
56. PERRY,C.A. (1929): The Neighborhood Unit. Regional Survey of New York and Its Environs, vol.7, Neighborhood and Community Planning. New York: New York Regional Plan Association, pp. 22-140
57. PETRÍKOVÁ,D., KUSÝ, I. (1999): Sociológia pre architektov a urbanistov (Urban Sociology). Bratislava: ROAD
58. (The) POLICY Implications of Social Capital. Dublin: The National Economic and Social Forum, 2003.
59. PUTNAM,R.D. (ed.) (2002): Democracies in Flux ; The Evolution of Social Capital in Contemporary Society. New York: Oxford University Press, 516 s. Cit. podľa nem. prekl. Gesellschaft und Gemeinsinn ; Sozialkapital im internationalen Vergleich. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2001. 798 s.
60. PUTNAM,R.D. (1993): The Prosperous Community, Social Capital and Public Life. The American Prospect, Vol. 4, No. 13 (<http://epn.org/prospect/13 /13putn.html>; <http://www.prospect.org/print/V4/13/putnam-r.html>)
61. SCHENK,J. a kol. (2003): Paul Felix Lazarsfeld. Návraty k myšlienkovému dedičstvu. Bratislava : SOFA
62. SCHMALS,K.M. (2006): Das Individuum im öffentlichen Austausch – Alltagssoziologie mit Erving Goffman. Berlin : Freie Universität, (<http://kmschmals.eu/lehre/t2/B-IFS-EG-7.pdf>)

63. SIMMEL,G. (2006): Peníze v moderní kultuře a jiné eseje. Praha : Sociologické nakladatelství
64. SOCIAL Capital Benchmark Survey. Cambridge: Harvard University, Saguaro Seminar at J. F. Kennedy School of Government, 2000 (<http://www.ropercenter.uconn.edu/misc/usmisc2000-soccap/usmisc2000soccap.pdf>)
65. SPATES,J.L., MACIONIS,J.J. (1987): The Sociology of Cities. Belmont, Ca.: Wadsworth Publishing
66. STRUSSOVÁ,M. (1994): Formovanie sídelných spoločenstiev a obecnej samosprávy vo vývoji slovenskej spoločnosti. In: Kusá, Z. (ed.) (1994): Slovensko v 90. rokoch. Trendy a problémy. Bratislava : Slovenská sociologická spoločnosť pri SAV – Sociologický ústav SAV, s.185
67. ŚWIANIEWICZ,P. (ed.) (1997): Wartości podstawowe samorządu terytorialnego i demokracji lokalnej. Warszawa : Municipium
68. SZACKA,B. (2003): Wprowadzenie do socjologii. Warszawa: Oficyna W Naukowa
69. SZACKI,J. (1981): Historia myśli społecznej I – II. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe
70. SZCZEPAŃSKI,M.S. (1984): Z historii socjologii miasta i procesów urbanizacji. Ekologia kolasyczna i konwencjonalne teorie urbanizacji. In: WÓDZ (ed.) (1984): Problemy socjologii miasta. Katowice : Uniwersytet Śląski, s.9–40
71. TEORIE sociologii miasta a problemy społeczne miast polskich. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Ossolineum, 1983
72. TUROWSKI,J. (1983): V poszukiwaniu socjologicznej teorii miasta. In: TEORIE sociologii miasta a problemy społeczne miast polskich. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Ossolineum, 1983, s.11–24
73. TUROWSKI,J. (1996): Socjologia wsi i rolnictwa. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
74. VELKÝ sociologický slovník. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1996
75. WEBER,M. (2006): Město. In: Lidé města, roč. 8, č. 1 (18), s.97–115
76. WIERZBICKI,Z.T. (1983): Ekologia człowieka i sozoekologia. In: TEORIE sociologii miasta a problemy społeczne miast polskich. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Ossolineum, 1983, s.61–73
77. WIRTH,L. (1927): The ghetto. American Journal of Sociology, July, p.57–71. In: WIRTH, L. (2005), pp.178–191
78. WIRTH,L. (1933): The scope and the problems of the community. American Journal of Sociology, May, pp.61–73. In: WIRTH, L. (2005), pp:51–64
79. WIRTH,L.(1938): Urbanism as a Way of Life. American Journal of Sociology, July, p.1–24. In: WIRTH, L. (2005), pp.93–118
80. WIRTH,L. (1939): Social Interaction. The problem of the individual and the group. American Journal of Sociology, May, pp.965–979. In: WIRTH, L. (2005), pp.24–38

81. WIRTH,L. (1945): Human Ecology. American Journal of Sociology, May, pp.483–488.
In.: WIRTH, L. (2005), pp.39–50
82. WIRTH,L. (2005): Rural-urban differences. Chicago: University of Chicago Press
1956. In: WIRTH, L. (2005), pp.132–137
83. WIRTH,L. (2005): (Луис Вирт): Избранные работы по социологии. Москва:
ИНИОН
84. WÓDZ,J. (ed.) (1984): Problemy socjologii miasta. Katowice : Uniwersytet Śląski,
85. ZEMKO,J. a kol. (1984): Územný a sociálny rozvoj sídiel. Bratislava: Veda

*Recenzovali: PhDr. Mária Homišinová, PhD.
PhDr. Eva Bolfiková, CSc.*

Theoretical approaches to municipal policy II. (Sociological approaches)

Abstract

The study covers potential influences of selected fields of sociological research on profiling the theory of municipal policy. In particular two fields of sociological research are being covered. The first one is most distinctively profiled within post-tönniesian tradition of sociology of residential structures – sociology of towns/urban sociology and rural sociology, sociology of urbanism, sociology of villages, etc. The second one has the form of theory of social capital. Both these fields open into sociological conception of community as residential community, with specific modification in urban environment, which at the same time creates the basis of the social dimension of the municipal policy.

Key words: community, residential community, urban sociology/sociology of towns, rural sociology/sociology of villages, social capital, town, countryside, municipal policy